

บทที่ ๒

นิติบัญญัติ บริหารและตุลาการตามแนวพระพุทธศาสนา

วัตถุประสงค์การเรียนรู้ประจำบท

เมื่อได้ศึกษาเนื้อหาในบทนี้แล้ว ผู้ศึกษาสามารถ

๑. อธิบายหลักนิติบัญญัติได้
๒. อธิบายหลักตุลาการ ได้
๓. อธิบายพุทธวิธีบริหารได้
๔. อธิบายการบริหารตามแนวมหาสีหนาทสูตรได้
๕. เปรียบเทียบการบริหารตามแนวพุทธกับแนวตะวันตก
๖. อธิบายหลักนิติบัญญัติและตุลาการเปรียบเทียบกับหลักประชาธิปไตยได้
๗. อธิบายระบบกฎหมายและการลงโทษได้
๘. อธิบายความมีคุณค่าและความเป็นกฎหมายทางสังคมของพระวินัยได้
๙. อธิบายพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ได้

ขอบข่ายเนื้อหา

- ❖ หลักนิติบัญญัติบริหาร
- ❖ หลักตุลาการ
- ❖ หลักนิติบัญญัติและตุลาการเปรียบเทียบกับหลักประชาธิปไตย
- ❖ ระบบกฎหมายและการลงโทษ
- ❖ ความมีคุณค่าและความเป็นกฎหมายทางสังคมของพระวินัย
- ❖ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์

สื่อการเรียนการสอน

๑. เอกสารประกอบการสอน
๒. PowerPoint
๓. การบรรยายในชั้นเรียน
๔. เว็บไซต์ที่เกี่ยวข้อง

การวัดผลและประเมินผล

๑. ฟังการบรรยาย อภิปราย รายงาน และซักถาม
๒. แสดงความคิดเห็น การวิเคราะห์ การวิจารณ์
๓. ตรวจสอบคำถามท้ายบท
๔. ถามตอบเป็นรายบุคคล

ความนำ

พระวินัย คือ กฎหมายที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นเพื่อป้องกันการละเมิดและการกระทำผิดในครั้งต่อไปของพระภิกษุ จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงบัญญัติพระวินัยในกรณีที่พระภิกษुरुูปนั้น ๆ กระทำผิดที่เป็นสาเหตุให้พระพุทธศาสนาของพระองค์มัวหมอง ทำให้พุทธศาสนิกชนขาดศรัทธาที่จะทำนุบำรุง และขาดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาของพระองค์ จึงทรงบัญญัติข้อห้ามไว้เพื่อป้องกันพระภิกษुरुูปอื่นที่จะละเมิดและกระทำผิดในอนาคตเช่นนั้นอีก พระองค์จะไม่ทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นบังคับก่อนเหตุการณ์จะเกิดขึ้น จะบัญญัติพระวินัยเพื่อลงโทษพระภิกษुरुูปนั้น ๆ หลังกระทำผิดแล้ว เพื่อไม่ให้ภิกษुरुูปอื่นยึดถือเป็นเยี่ยงอย่างในการกระทำผิดต่อไป แต่ในยุคต่อมา จนถึงยุคปัจจุบัน การจะควบคุมพระภิกษุ สามเณร ที่ละเมิดพระวินัย โดยอาศัยพระวินัยอย่างเดียวมาควบคุมลงโทษคงไม่เพียงพอ จะต้องอาศัยกฎหมายของบ้านเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กฎหมายปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕ มาควบคุมพฤติกรรมของพระภิกษุที่ละเมิดพระวินัยและกฎหมายต่อไป

๒.๑ หลักนิติบัญญัติ

นักรัฐศาสตร์ได้กล่าวถึง หลักนิติบัญญัติ อยู่ ๒ ลักษณะคือ สถาบันนิติบัญญัติกับอำนาจนิติบัญญัติ ซึ่งจะกล่าวถึงทั้ง ๒ ลักษณะดังนี้

๒.๑.๑ สถาบันนิติบัญญัติ เป็นสถาบันที่รับผิดชอบต่อการกระบวนการบัญญัติกฎหมายเป็นสำคัญ ประเทศที่ปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตยมีองค์กรที่ทำหน้าที่บัญญัติกฎหมาย คือ รัฐสภา (Parliament) เพราะถือว่ารัฐสภาเป็นสถาบันที่แสดงเจตนารมณ์ทั่วไปของประชาชน เพราะฉะนั้น การตราพระราชบัญญัติจึงถูกกำหนดโดยรัฐธรรมนูญ ให้ผ่านกระบวนการพิจารณาและแสดงความคิดเห็นของรัฐสภา ถ้ารัฐสภาให้ความเห็นชอบร่างพระราชบัญญัติก็เป็นผลให้ร่างพระราชบัญญัตินั้นได้รับการตราให้เป็นกฎหมายออกมาบังคับใช้^๑

สถาบันนิติบัญญัติมีหน้าที่หลักคือ การออกกฎหมาย ซึ่งเป็นกลไกที่สำคัญในการบริหารและปกครองประเทศ ส่วนหน้าที่รองได้แก่ หน้าที่เป็นตัวแทนของประชาชน ได้แก่ การคุ้มครองสิทธิเสรีภาพของประชาชน การแสดงเจตนารมณ์ของประชาชนและเจตนารมณ์ของตนเอง หน้าที่ต่อมาคือ หน้าที่ในการควบคุมการทำงานของรัฐบาล ในระบบรัฐสภา^๒ อันหมายถึง การสอดส่องดูแลการปฏิบัติงานของคณะรัฐมนตรีหรือฝ่ายบริหารด้วยวิธีการที่รัฐธรรมนูญได้กำหนดไว้คือ การตั้งกระทู้ถาม การขอเปิดอภิปรายทั่วไปเพื่อให้คณะรัฐมนตรีแถลงข้อเท็จจริง หรือแสดงความคิดเห็นในปัญหาอันเกี่ยวกับการบริหารราชการแผ่นดิน เป็นต้น^๓

^๑ประจักษ์ พันธุ์ชูเพชร. การเมืองการปกครองไทย : มิติทางประวัติศาสตร์ และสถาบันทางการเมือง. พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพมหานคร: มายด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๓), หน้า ๑๙๙.

^๒ณัชชาภัทร อุ่นตรงจิตร. รัฐศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๔. (กรุงเทพมหานคร: ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๕๓.

^๓สุรพล สุยะพรหม, ดร. การเมืองการปกครองของไทย. (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬารัตนบรณคาร, ๒๕๔๘), หน้า ๘๐.

นอกจากนั้นสถาบันนิติบัญญัติยังมีอำนาจในการให้ความเห็นชอบ เป็นผู้ที่มีอำนาจในการพิจารณาให้ความเห็นชอบในเรื่องสำคัญที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ของแผ่นดินในกรณีต่าง ๆ เช่น การให้ความเห็นชอบในการแต่งตั้งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในการสืบราชสมบัติ ในการพิจารณา ร่างพระราชบัญญัติต่างๆ เป็นต้น^๔

๒) อำนาจนิติบัญญัติ^๕ เป็นอำนาจในการบัญญัติกฎหมาย สถาบันทางการเมืองที่มีอำนาจในทางนิติบัญญัติ คือ สถาบันรัฐสภา หลักการสำคัญของระบบรัฐสภา ประกอบด้วย ๓ หลักการคือ

๒.๑) หลักการแบ่งแยกอำนาจ อันเป็นหลักการสำคัญของการปกครองระบอบเสรีนิยมประชาธิปไตย ที่สำคัญคือ การแบ่งแยกอำนาจทางการเมืองเป็นการแบ่งแยกอำนาจเพื่อเป็นหลักประกันสิทธิเสรีภาพของประชาชน ป้องกันผู้มีอำนาจใช้อำนาจในทางที่ผิด อันเป็นที่มาของการแบ่งแยกอำนาจออกเป็นสามส่วนคือ นิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ

๒.๒) หลักการมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เป็นหลักการส่วนหนึ่งของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่มีความสัมพันธ์กับประชาชน ในส่วนของการมีสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ที่ประชาชนเลือกตั้งตัวแทนเข้าในรัฐสภาเพื่อเป็นตัวแทนของประชาชนทั้งประเทศ อันสะท้อนถึงความสัมพันธ์กับชาติ มติของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร คือ มติของประเทศ เป็นต้น

๒.๓) หลักการตามกฎหมายที่กฎเกณฑ์ทางกฎหมาย ทำให้เป็นที่ยอมรับอย่างถาวรหน้ากฎหมายที่มาจากรัฐสภามีศักดิ์ศรีเหนือกว่ากฎหมายอื่น ยกเว้นกฎหมายรัฐธรรมนูญที่มีกระบวนการดำเนินการจัดทำแตกต่างจากกฎหมายฉบับอื่น อันแสดงถึงหลักการของระบบเสรีนิยม

๒.๒ หลักตุลาการ

หลักตุลาการ สามารถกล่าวได้ ๒ ประเด็น เช่นเดียวกับหลักนิติบัญญัติ กล่าวคือ

๑) สถาบันตุลาการ สถาบันตุลาการมีหน้าที่โดยตรงในการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพตามหลักกฎหมายของประชาชน ดังนั้นผู้พิพากษาซึ่งเป็นตัวจักรสำคัญในกระบวนการยุติธรรม จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะผดุงไว้ซึ่งหลักการดังกล่าว ผู้พิพากษาจะต้องมีหลักการที่จะปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์ เป็นกลางและปราศจากอคติใดๆ รวมทั้งต้องมีความรู้และประสบการณ์ทางด้านกฎหมายเป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้พิพากษาต้องไม่เป็นผู้ที่ผูกพันหรือถูกกดดันต่อสถาบันอื่นใด สถาบันนี้จึงเป็นที่พึ่งของประชาชนในกรณีที่เกิดความขัดแย้งหรือความผิดขึ้น ตุลาการจึงต้องใช้อำนาจอย่างบริสุทธิ์ ยุติธรรม และเสมอภาคต่อคนทุกๆ ชั้นและสาขาอาชีพ และทั่วทุกแห่งภายในอาณาเขตของภูมินั้น บทบาทอื่นๆ ของฝ่ายตุลาการ ประกอบด้วย การตีความกฎหมาย การกำหนดกฎเกณฑ์ในกระบวนการยุติธรรม สร้างขนบธรรมเนียมประเพณีแห่งศาล ให้คำแนะนำของศาล และเป็นกระบวนการสุดท้ายในการสร้างความมั่นคงและผดุงไว้ซึ่งความยุติธรรม^๖

^๔สุรพล สุยะพรหม, ดร. การเมืองการปกครองของไทย. หน้า ๘๐.

^๕ธโรธร ตู๋ทองคำ, ผศ. “อำนาจนิติบัญญัติและอำนาจบริหาร” ใน ชุดวิชาการเมืองการปกครองไทย หน่วยที่ ๑๑-๑๕. พิมพ์ครั้งที่ ๓. (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๙), หน้า ๑๒๐-๑๒๑.

^๖ณัชชาภัทร อุ่นตรงจิตร. รัฐศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๔. หน้า ๑๖๑-๑๖๓.

๒) อำนาจตุลาการ” คืออำนาจในการอำนวยความยุติธรรมให้แก่ประชาชนทั่วหน้ากัน เพื่อให้เกิดความสงบสุขในการดำรงชีวิต เป็นหน้าที่ของรัฐที่จะต้องรักษาความยุติธรรมตามกฎหมาย การปฏิบัติหน้าที่ของรัฐดังกล่าวนี้เป็นหน้าที่ของศาล ซึ่งมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งศาลเป็นผู้ใช้อำนาจตุลาการ

๒.๓ พุทธวิธีบริหาร

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีพระคุณสมบัติยอดเยี่ยมหลายประการเช่นที่มีในพระไตรปิฎกกล่าวไว้ ๘ ประการ ที่เรียกว่า พุทธคุณ ๘ เช่น อรหิ สมาสมพุทธิ พระองค์เป็นพระอรหันต์เป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีพระคุณสมบัติอื่น ๆ อีกมากมายโดยเฉพาะพุทธวิธีในการบริหารและการปกครอง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพระคุณสมบัตินักบริหารและนักปกครองชั้นยอดของพระองค์ เพราะพระคุณสมบัตินี้ของพระองค์นั่นเอง จึงทำให้พระองค์สามารถประกาศพระพุทธศาสนาได้อย่างรวดเร็วและเป็นปึกแผ่นคงสืบทอดมาถึงเราทั้งหลายถึงทุกวันนี้^๕

๒.๓.๑ ความหมายของคำว่า บริหาร

คำว่า บริหาร ตรงกับภาษาบาลีว่า “ปริหร” เป็นคำแสดงความหมายถึง ลักษณะของการปกครองว่าเป็นการนำสังคมหรือหมู่คณะให้ดำเนินไปโดยสมบูรณ์ นำหมู่คณะให้พัฒนาไปพร้อมกัน “ปริหร”อาจบ่งถึงความหมายที่ว่า การแบ่งงาน การกระจายอำนาจ หรือการที่สมาชิกในสังคมมีส่วนร่วมในการปกครองหมู่คณะก็ได้ ในพระไตรปิฎกมักจะใช้คำว่า “ปริหร” กับกลุ่มสังคม เช่น “อภิกุขสงฆ์ ปริหริสสามิ” เราจักปกครองภิกษุสงฆ์ เป็นต้น “การบริหาร คืองานของผู้นำหรือของผู้บริหารที่กระทำเพื่อให้กลุ่มคนที่มาอยู่รวมกันทำงานให้สำเร็จบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ”หน้าที่ของนักบริหารปรากฏอยู่ในคำจำกัดความที่พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต) กล่าวไว้ว่า “การบริหาร หมายถึง ศิลปะแห่งการทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น” จากการใช้ความหมายของคำว่า บริหารจะเห็นได้ว่า การบริหาร (Administration) เป็นคำที่มีความหมายคล้ายคลึงหรือเหมือนกับคำว่า การจัดการ (Management) นอกจากสองศัพท์นี้จะมีลักษณะใกล้เคียงกันแล้ว ยังมีศัพท์อื่นๆ อีกมากที่นำมาใช้ผสมปนเปกันไป เช่น การบริหารรัฐกิจ สาธารณบริหาร หรือรัฐประศาสนศาสตร์ซึ่งถือว่าเป็นสาขาหนึ่งของรัฐศาสตร์ กล่าวโดยสรุป การบริหารเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ เพราะการบริหารสามารถเรียนรู้และฝึกฝนเพิ่มเติมได้ แต่ในขณะเดียวกันการบริหารงานก็ต้องใช้ความรู้อันเป็นระบบที่เชื่อถือได้ร่วมกับการใช้เทคนิควิธีการต่างๆ เพื่อให้งานบรรลุผลโดยได้ทั้งงาน และได้ทั้งน้ำใจจากผู้ร่วมงาน^๖

๒.๓.๒ หลักการบริหาร

ในทางพระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติสำหรับนักบริหารหรือนักปกครองที่มีอำนาจหน้าที่ในการปกครองหมู่คณะ บริหารกิจการของหมู่คณะหรือประเทศชาติไว้อย่างมากมาย เพื่อให้ผู้ปกครองหรือผู้บริหารนั้นได้ใช้อำนาจหน้าที่ เพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนและประเทศชาติ

^๕สุรพล สุยะพรหม, ดร. การเมืองการปกครองของไทย. หน้า ๑๒๓.

^๖ภูมิภคิต จารุณนนท์. “พุทธวิธีในการบริหาร” ใน http://kit-meaninoflife.blogspot.com/2008_08_01_archive.html. (19 เมษายน 2560).

^๗ เรื่องเดียวกัน.

อย่างแท้จริง พระพุทธเจ้าทรงเน้นถึงความสำคัญของผู้ปกครองหรือผู้บริหารเป็นอย่างมากที่จะต้องประพฤติให้เป็นแบบอย่างแก่ผู้อื่นหรือผู้ใต้บังคับบัญชา ฉะนั้นหลักในการบริหารตามแนวพุทธศาสนาสามารถสรุปได้ ๓ ประการ คือ

๑) การบริหารตน เป็นหลักการที่ว่าผู้บริหารที่ดี ต้องสามารถบริหารควบคุมตนเองให้ดีเสียก่อน จึงจะสามารถบริหารคนอื่นได้ดี

๒) บริหารคน เมื่อผู้บริหารสามารถบริหารตนได้ดีแล้ว ก็จะพัฒนาไปสู่การบริหารบุคคลหรือผู้ใต้บังคับบัญชา

๓) บริหารงาน คนกับงานเป็นสิ่งที่คู่กัน ถ้านักบริหารสามารถจัดการกับตนเอง คนได้ดีก็จะนำไปสู่ความสำเร็จของการบริหารงานอย่างแน่นอน หลักธรรมสำคัญที่ผู้บริหารหรือผู้ที่เตรียมตัวเพื่อเป็นผู้บริหารควรที่จะพัฒนาทั้ง ๓ ด้าน คือ พัฒนาตน พัฒนาคคน และพัฒนางาน เพราะการพัฒนาทั้ง ๓ ด้านนั้น จะสร้างความสุขให้แก่ตนเองและสังคม ทำอย่างไรจะพัฒนาได้ทั้ง ๓ ด้าน พระพิพิธธรรมสุนทร วัดสุทัศน์เทพวรารามได้นำเสนอหลักธรรมในการบริหาร ซึ่งจะทำให้การบริหารตน บริหารคนและบริหารงาน บรรลุความสำเร็จตามจุดประสงค์ไว้ ๑๑ ประการ คือ

๑) ส่งเสริมความรู้ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนบริษัทของพระองค์ให้ทุกคนมีความรู้ การสอนคนนั้นต้องจัดทำเป็นบัว ๔ เหล่า คือให้ความรู้ตามลักษณะภูมิปัญญา ดังนี้

๑.๑) บัวพินน้ำ (อุคฆตัตถุญ) เป็นคนมีปัญญาเพียงยกหัวข้อธรรมะขึ้นแสดงก็บรรลุแล้วหรือเพียงแต่ยกหัวข้อเรื่องก็เข้าใจแล้วไม่ต้องอธิบายมาก

๑.๒) บัวปริมน้ำ (วิปจิตถุญ) เมื่ออธิบายความหัวข้อนั้นก็บรรลุแล้ว

๑.๓) บัวใต้น้ำ (เนยยะ) ต้องอธิบายเนื้อหาให้ละเอียดก็เข้าใจ สามารถแนะนำให้เป็นคนดีได้

๑.๔) บัวใต้น้ำ (ปทปรมะ) อธิบายอย่างไรก็ไม่เข้าใจก็ต้องปล่อยเขาไป ให้เลิกสั่งสอนผู้บริหารคนใดที่พัฒนาแต่ความรู้ของตนเอง โดยไม่พัฒนาความรู้ของผู้ใต้บังคับบัญชาและผู้ในความปกครอง ย่อมไปไม่รอด เหมือนมีแต่สมอง แต่อวัยวะทุกส่วนเป็นอัมพฤกษ์อัมพาต การทำงานย่อมสำเร็จได้ยาก

๒) อยู่อย่างเสียสละ ผู้บริหารต้องรู้สึกเสียสละให้กับลูกน้อง เช่นต้องมีสังคหวัตถุ ๔ คือ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา และสมานัตตตา

๒.๑) ทาน โดยการเอื้อเฟื้อเจือจานแก่ลูกน้องด้วยวัตถุมากน้อยตามแต่สถานการณ์

๒.๒) ปิยวาจา โดยการพูดจากับลูกน้องให้ถูกใจ ผูกจิตผูกใจรัตรังตั้งใจไว้ถูกสถานการณ์ ถูกกับอารมณ์ของคน และที่สำคัญต้องมีเจตนาที่ดี

๒.๓) อตถจริยา โดยการลงไปบำเพ็ญประโยชน์ร่วมกับผู้น้อยโดยไม่เกียจคร้าน

๒.๔) สมานัตตตา โดยการวางตนสม่ำเสมอการเสียสละกำลังกาย กำลังใจ กำลังความรู้ กำลังความคิด และกำลังทรัพย์เรียกว่าร่วมด้วยช่วยกันในฐานะผู้บริหารและผู้ร่วมงานควรจะมีการเสียสละทั้งสองฝ่ายจึงจะเป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุด

๓) กระจายตำแหน่งงาน อำนาจของงานนั้นไม่ใช่อยู่วางรวมอำนาจผู้บริหารหลายคน ประสบความสำเร็จ เพราะไม่ยอมแบ่งอำนาจลงไปการกระจายอำนาจภารกิจ เป็นสิ่งจำเป็นในการบริหารนโยบายแบบ TQC (Total Quality Control) ก็เน้นการกระจายนโยบาย (Policy

Deployment) โดยการกระจายงาน กระจายอำนาจ และกระจายภารกิจ การไม่กระจายงานทำให้ งานไม่ทัน เพราะมีงานมาก ต้องใช้หลาย ๆ คนช่วยกันและทำงานเป็นทีม ลองมาพิจารณาต้นไม้ ต้นไม้ มีลำต้น มีราก มีกิ่งก้านสาขา และมีหน้าที่ต่างกัน และสร้างความสมดุลด้วย มิเช่นนั้น ต้นจะเอียงจะล้มในที่สุดสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์ทรงกระจายตำแหน่งงานมี ๘๐ พระอรหันต์เอก เรียกว่า เอตทัคคะ หรือ อสีติมหาสาวก ที่มีความเป็นเลิศในด้านต่าง ๆ เช่น พระโมคคัลลานะ ทรงยกย่องว่ามีฤทธิ์เสมอด้วยพระองค์พระสารีบุตร ทรงยกย่องว่ามีปัญญาเสมอด้วยพระองค์ จำไว้เสมอว่า “งานกระจุก ผู้บริหารตาย งานกระจาย ผู้บริหารรอด”

๔) ประสานสามัคคี งานทุกอย่างทุกชนิดมีปัญหาด้านการทะเลาะเบาะแว้ง แกร่งแย่งชิงดี และมีความเข้าใจ คลาดเคลื่อนผู้บริหารที่ดีต้องประสานสามัคคีให้ได้ การประสานสามัคคีนั้นผู้บริหารที่ใหญ่ที่สุด ต้องประชุมโต๊ะกลม ต้องมีใจกล้า เผชิญหน้ากล้าเรียกประชุมก่อนการประชุมต้องหาข้อมูลจากแต่ละคนก่อน เพื่อหาเหตุที่ถูกต้องไม่ฟังความข้างเดียว แล้วนำมาตัดสิน ไม่ควรโลโทษกัน จะสร้างความขัดแย้งบางท่านอาจเคยอ่านหนังสือ “การบริหารความขัดแย้ง” ก็พอจะเข้าใจปัญหาได้ดี การบริหารแบบไทยๆ ที่ผิดพลาดคือ จับผิดและลงโทษทำให้ขาดการประสานสามัคคี ไม่ค่อยปรับความเข้าใจซึ่งกันและกันแต่ชอบปรับทุกข์กัน ปรับโทษกัน การบริหารอย่างมีแต่ล้มเหลวในที่สุด เพราะจะเกิดอาการ “คนแตกความสามัคคี” เพราะฉะนั้นควรระลึกไว้ว่าความพร้อมเพรียงของหมู่คณะในหน่วยงานนั้นๆ ให้สำเร็จประโยชน์ได้ตั้งใจปรารถนา

๕) ไม่เอาดีแต่เพียงตัว คือ ไม่เอาดีใส่ตัว เอาชั่วใส่ผู้อื่นเหยียบย่ำผู้อื่น แล้วเอาความดีมาใส่ตัวคนเดียว ย่อมเป็นไปไม่ได้ การบริหารที่ประสบความสำเร็จนั้นจะเกิดจากทีมงาน ดังนั้นการบริหารงานจะต้องช่วยกันต้องมีการยกย่องให้กำลังใจ มีการมอบของขวัญรางวัลให้เกียรติกัน ยกย่องเชิดชู ผู้บริหารยกย่องลูกน้อง ลูกน้องก็มีส่วนเกื้อกูลผู้บริหาร ศรัทธาผู้บริหาร ทำให้ผู้บริหารดูดีขึ้น ไม่ได้ตกต่ำแต่อย่างใด

๖) ไม่เมาเรื่องเงิน เขาให้เงินก็อย่าไปหลง จะต้องพิจารณาว่าเงินเป็นเพียงปัจจัยอย่างหนึ่งที่จะทำให้เกิดปัจจัย ๔ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และที่อยู่อาศัย เงินเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดความสะดวกร การบริหารงานถ้าผู้บริหารเห็นแก่เงินก็จะใช้พนักงานอย่างทาส เอาเปรียบลูกน้อง หรือใช้จ่ายฟุ่มเฟือย คนระดับล่าง ระดับปฏิบัติการก็อย่าโลภเงินจนถึงกับโกงเงินบริษัท พระพุทธเจ้าเสด็จไปพบลุงใส่เงิน ยังตรัสกับพระอานนท์ว่า นั่นเป็นงูเห่า เป็นอสรพิษที่จะกัดคนเสมอ การจะทำอะไรก็ตามต้องระวังเรื่องเงิน

๗) ไม่ใหญ่เกินผู้บังคับบัญชา ผู้บังคับบัญชาคือ นายจ้างของเรา เราคือลูกน้องของท่าน บางคนชอบแอบอ้างนายไปหากินทางทุจริตหรือไปอ้างกับคนอื่น เพื่อจะได้อะไรบางอย่าง เลขาบางคนซึ่งใกล้ชิดผู้บังคับบัญชา มักทำตัวใหญ่เกินผู้บังคับบัญชา พระอานนท์เถระใกล้ชิดกับพระพุทธเจ้ามากที่สุด พระอานนท์ขอพรจากพระพุทธเจ้า คือ ขอย่าให้รับเข้านิมนต์ ขอย่าส่งไปในที่นิมนต์ ขอย่าให้อะไรกับท่านเป็นพิเศษ เป็นต้น ท่านปฏิบัติงานไม่ใหญ่เกินผู้บังคับบัญชา และมีความอ่อนน้อมถ่อมตน

๘) ตั้งเมตตาไว้เป็นนิจ ผู้บริหารต้องมีเมตตาต่อผู้ใต้ปกครอง ผู้ใต้ปกครองต้องมีเมตตาต่อผู้บังคับบัญชา คำว่า “เมตตา” นี้ อาจตีความหมายถึง ความรัก ความเคารพ ความนับถือ การบูชา

การเทิดทูน จนถึงความจงรักภักดี เทิดทูนเหนือเศียรเกล้า ผู้บริหารควรมีหลัก ๓ ประการในเรื่องความเมตตา คือ มือเอื้อม ปากอ้า และหน้ายิ้ม

- มือเอื้อม คือ เอื้อมไปแตะไปจับผู้ใต้ปกครองเป็นลักษณะอาการทางกายที่สร้างความเป็นกันเองเป็นห่วงเป็นใย

- ปากอ้า คือ เป่า ปล่อย ปลุก เป็นลักษณะทางวาจาในการให้กำลังใจลูกน้องทางวาจา

- หน้ายิ้ม คือการให้กำลังใจเป็นเรื่องของใจที่แสดงออกทางใบหน้าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ทรงปฏิบัติอย่างนี้ต่อพระสงฆ์ต่อพุทธบริษัทของพระองค์เช่นเดียวกัน ส่วนผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาก็ต้องไปเยี่ยมเยียนถามข่าว เคารพต่อผู้บังคับบัญชา

๙) ใครทำผิดต้องเด็ดขาด ผู้บริหารงานต้องเด็ดขาด ผู้ใต้บังคับบัญชาจึงจะยอมรับกฎเกณฑ์ ผู้บริหารต้องเดินทางสายกลาง คือ ใช้ทั้งพระเดชพระคุณ ใครทำดีต้องให้รางวัล ใครทำชั่วต้องลงโทษ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า นิคฺคณฺเห นิคฺคหารหิ กํรํบคฺนทํคฺวรํกํรํบ ปคฺคณฺเห ปคฺคหารหิ ยกยํองคฺนทํคฺวรํยกยํอง

๑๐) ไม่ประมาทมัวเมา สิ่งที่ไม่ควรประมาทมีการทำงาน ร่างกายที่แข็งแรงของเรา ความรู้ของเราที่มีอยู่ในขณะนี้ บริษัทจะยั่งยืนตลอดไปโรคภัยไข้เจ็บ อุบัติเหตุ เงินทองที่มีอยู่ในขณะนี้ คู่แข่งทางการค้า ความไม่ประมาทในการบริหารงานนั้นจะต้องแข่งขันกับเวลา แข่งขันกับบุคคลและแข่งขันกับพื้นฐานของการพัฒนาและสามัคคี

๑๑) รู้จักประมาณตัวทุกเวลา คือ การรู้จักประมาณตน ประมาณการและประมาณสถานการณ์นั่นเอง การประมาณในธุรกิจ เช่น บริษัทเรามีคนครบหรือไม่ แต่ละคนมีความรู้ครบไหม เงินทุนครบไหม คู่แข่งเป็นอย่างไร เป็นต้น และที่สำคัญผู้บริหารต้องประมาณเหตุการณ์ประมาณสถานการณ์ด้วย ดังนั้น จำเป็นต้องมีการประชุมกัน “เอาความคิดมารวมกัน” สำรวจตัวเอง บริษัทที่เราทำธุรกิจอยู่ หน้าที่การทำงานที่ทำอยู่ ต้องประชุมวิเคราะห์สถานการณ์เสมอ ๆ เมื่อวิเคราะห์แล้วฟังเหตุฟังผลหาเหตุรากเหง้า แล้วตัดสินใจแก้ไขปัญหาและหาทางปรับปรุงพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นต่อไปพุทธวิธีในการบริหารที่กล่าวมานั้น เป็นเพียงส่วนหนึ่งของการนำพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารตน บริหารคน และบริหารงาน

๒.๔ การบริหารตามแนวมหาสีหนาทสูตร

๒.๔.๑ ความเป็นมาของมหาสีหนาทสูตร

พระครูโสภณปริยัติสุธี^{๑๐} กล่าวถึงความเป็นมาของมหาสีหนาทสูตรไว้ว่าสมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าทรงประทับ ณ ราวป่าด้านทิศตะวันตกภายนอกพระนคร เขตกรุงเวสาลี สมัยนั้น โอรสของเจ้าลิจฉวี พระนามว่าสุนักขัตตะ ลาสิกขาจากพระธรรมวินัยได้ไม่นาน ได้กล่าวท่ามกลางที่ชุมชน ณ กรุงเวสาลี โดยตำหนิพระพุทธเจ้าว่า ไม่มีญาณทัสสนะที่ประเสริฐสามารถ วิเศษยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ สมณโคดมแสดงธรรมที่ประมวผลมาด้วยความตรึก ที่ไตร่ตรองด้วยการคิดค้น แจ่มแจ้งได้เอง ธรรมที่สมณะโคดมแสดงธรรมเพื่อประโยชน์แก่บุคคล ย่อมนำไปเพื่อความสิ้นทุกข์ โดยชอบสำหรับบุคคลผู้ปฏิบัติตามธรรมนั้น

^{๑๐}พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดรร ธิธมโม). ทฤษฎีรัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก. หน้า ๗๕ .

พระสารีบุตรเถระ เข้าไปบิณฑบาต ได้สดับคำเช่นนั้น จึงกราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์ จึงตรัสว่า สารีบุตร โอรสเจ้าลิจฉวีพระนามว่าสุนักขัตตะ เป็นโมฆะบุรุษ มักโกรธ คิดว่าจักกล่าวติเตียน แต่กลับกล่าวสรรเสริญคุณของตถาคตอยู่นั้นแล

ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสถึงคุณและองค์ธรรมที่เจ้าลิจฉวีพระนามว่า สุนักขัตตะ จะไม่มีโอกาสได้ทราบ เช่น ทรงเป็นพระอรหันต์ ทรงสามารถแสดงอิทธิฤทธิ์ได้ ทรงดับเสียงทิพย์ได้ ทรงรู้ใจสัตว์ได้

หลังจากนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสกำลังแห่งพระตถาคต ๑๐ ประการ เวสาร์ชชญาณ (ญาณเป็นเหตุให้แก้กลัว) ๔ ประการ บริษัท ๘ กำเนิด ๔ คติ ๕ ทรงรู้เห็นการไปทุกติและสุดติของบุคคล พรหมจรรย์มีองค์ ๔ การบำเพ็ญตบะ การประพุดติถือสิ่งเศร้าหมอง การประพุดติรังเกียจ ความประพุดติเป็นผู้สั่งดี ลัทธิที่ว่าความบริสุทธิ์มีได้เพราะอาหาร ลัทธิที่ว่าความบริสุทธิ์มีได้เพราะสังสารวัฏ สัตว์ผู้ไม่หลง เป็นต้น

๒.๔.๒ ภาวะผู้นำของพระพุทธเจ้า

ภาวะผู้นำ (Leadership) หมายถึง บุคคลที่สามารถในการบังคับบัญชาบุคคลอื่น โดยได้รับการยอมรับและยกย่องจากบุคคลอื่น เป็นผู้ทำให้บุคคลอื่นไว้วางใจและให้ความร่วมมือ^{๑๑} กล่าวโดยสรุปภาวะผู้นำควรมีลักษณะดังนี้^{๑๒}

๑) เป็นความสามารถที่จะมีอิทธิพลเหนือผู้อื่นในด้านการกระทำตามที่ต้องการ และสามารถจูงใจบุคคลอื่นให้กระทำการกิจกรรมที่ช่วยให้บรรลุเป้าหมายขององค์การได้

๒) เป็นกระบวนการความเป็นผู้นำจากการใช้อิทธิพลที่จะควบคุมและประสานงานกิจกรรมของสมาชิกกลุ่มให้บรรลุเป้าหมาย

๓) เป็นลักษณะความสัมพันธ์ทางอำนาจอย่างหนึ่งของผู้นำจนได้รับการยอมรับนับถือในพฤติกรรมของเขาจากสมาชิกกลุ่มและกลุ่มอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

๔) อิทธิพลในตัวของผู้ผู้นำที่นำมาใช้ให้เข้ากับสถานการณ์โดยการชี้แนะผ่านกระบวนการสื่อสารเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้

๕) การกระทำร่วมกันระหว่างบุคคลโดยมีบุคคลคนหนึ่งทำหน้าที่ให้การชี้แนะการกระทำดังกล่าวทำให้บุคคลอื่นๆ เชื่อมั่นในผลงานของเขา ซึ่งสามารถพิสูจน์ได้จากลักษณะการแสดงออกในการชี้แนะตามที่เขาได้แนะนำไว้

๖) ความคิดริเริ่มและการรักษาสภาพของความเชื่อถือในการปฏิบัติกรร่วมกัน

๗) การที่บุคคลที่มีอิทธิพลมากและทำให้เกิดการยอมรับเกี่ยวกับการบริหารงานประจำในองค์การ

๘) เป็นกระบวนการในการใช้อิทธิพลที่มีต่อการดำเนินงานของกลุ่มให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การและมีการจูงใจให้เกิดพฤติกรรมในการทำงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ตลอดจนใช้อิทธิพลให้กลุ่มธำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมของตน

^{๑๑} เนตรพัฒน์ ยาวีราช, ผศ. ภาวะผู้นำ และผู้นำเชิงกลยุทธ์. พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพมหานคร: เซ็นทรัลเอ็กซ์เพรส, ๒๕๔๗), หน้า ๑.

^{๑๒} รังสรรค์ ประเสริฐศรี, ดร. ผศ. ภาวะผู้นำ (Leadership). (กรุงเทพมหานคร: ธนัชการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑-๑๒.

ในมหาสิหนาทสูตรพระพุทธเจ้ามีลักษณะภาวะผู้นำ ดังนี้

๑) **ความมั่นคงทางอารมณ์** (Emotional Stability) เป็นความสามารถในการควบคุมอารมณ์ในการโต้ตอบได้อย่างเหมาะสมแม้ในภาวะวิกฤต อารมณ์ที่มั่นคงเป็นคุณลักษณะภาวะผู้นำที่สำคัญ ซึ่งจะช่วยให้แก้ไขสถานการณ์ให้ลุล่วงไปได้ด้วยดี^{๑๓} ซึ่งพระพุทธเจ้าได้แสดงความมั่นคงทางอารมณ์ โดยเปลี่ยนวิกฤตให้เป็นโอกาส ดังเช่น โอรสเจ้าลิจฉวีพระนามว่าสุนักขัตตะ ได้แสดงความไม่เห็นด้วยโดยการตั้งกระทู้เพื่อคัดค้านความชอบธรรมของพระพุทธเจ้าในท่ามกลางชุมชน ณ เมืองเวสาลีว่าพระพุทธเจ้ามิได้ทรงมีความรู้ความสามารถจริงอะไร แต่เมื่อแสดงความคิดเห็นออกไปกลับเป็นการสรรเสริญรับรองและสนับสนุนพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นคำตรงกันข้ามว่า^{๑๔}

“สมณโคดม ไม่มีญาณทัสสนะที่ประเสริฐอันสามารถวิเศษยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ สมณโคดมแสดงธรรมที่ประมวลมาด้วยความตรึกที่ไตร่ตรองด้วยการค้นคิดแจ่มแจ้งได้เอง ธรรมที่สมณะโคดมแสดงเพื่อประโยชน์แก่บุคคลยอมนำไปเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบสำหรับบุคคลผู้ปฏิบัติตามธรรมนั้น”

เมื่อพระมหาเถระอย่างพระสารีบุตร ไปบิณฑบาตจึงได้สดับมาจึงเข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ พระพุทธองค์จึงทรงตรัสว่าสารีบุตรโอรสเจ้าลิจฉวีนามว่าสุนักขัตตะ เป็นโมฆะบุรุษมักโกรธกล่าวด้วยความโกรธ โดยคิดจะกล่าวติเตียน แต่กลับกล่าวสรรเสริญคุณของพระตถาคต อยู่อย่างนั้น

๒) **ทรงแสดงกำลังของพระตถาคตเจ้า** โดยเปรียบเทียบกำลังของพระตถาคตเจ้ากับภาวะผู้นำ ดังนี้^{๑๕}

กำลังของพระตถาคตเจ้า	ภาวะผู้นำ
๑. ตถาคตรู้ชัดฐานะโดยเป็นฐานะและฐานะโดยเป็นฐานะในโลกนี้ตามความเป็นจริง ๒. ตถาคตรู้ชัดวิบากแห่งการยึดถือกรรมที่เป็นทั้งอดีต อนาคต และปัจจุบัน ๓. ตถาคตรู้ชัดปฏิบัติทาที่ไปถึงภูมิทั้งปวง ๔. ตถาคตรู้ชัดโลกที่มีธาตุหลายชนิดที่แตกต่างกัน ๕. ตถาคตรู้ชัดว่าหมู่สัตว์เป็นผู้มีอัธยาศัยต่างกัน ๖. ตถาคตรู้ชัดว่าสัตว์เหล่าอื่นและบุคคลอื่นมีอินทรีย์แก่กล้าและอ่อน	๑. ต้องมีฐานเสียงสนับสนุนว่าจะเป็นผู้นำ ต้องรู้ว่าทีมงานฐานเสียงมากน้อยแค่ไหน ๒. ต้องรู้ผลของนโยบายดี : วิบาก คือผลแห่งการปฏิบัติ เช่น วางนโยบายออกมา วิบากกรรม คือผลกระทบ ๓. ต้องมีวิสัยทัศน์ คือทิศทางที่จะไปและจุดยืนภูมิคือภพภูมิ ๔. ต้องรู้ถึงความแตกต่างระหว่างฝ่ายต่างๆ ทางด้านเชื้อชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม ๕. ต้องรู้ความต้องการแต่ละกลุ่ม หรือชุมชน หรือกลุ่มผลประโยชน์ ๖. ต้องวิเคราะห์เห็นว่าแต่ละกลุ่มมีจุดด้อยเด่นอย่างไรบ้าง

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๓๘.

^{๑๔} พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดล ธิธมโม).

^{๑๕} พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดล ธิธมโม).

ทฤษฎีรัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก. หน้า ๗๖ - ๗๘.

ทฤษฎีรัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก. หน้า ๗๖-๗๗.

กำลังของพระตถาคตเจ้า	ภาวะผู้นำ
<p>๗. ตถาคตรู้ชัดความเศร้าหมองความฟุ้งแว่วแห่งฉณ วิโมกข์ สมาธิ และสมบัติ การออกจากฉณ วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ</p> <p>๘. ตถาคตระลึกถึงชาติก่อนได้หลายชาติ ตั้งแต่ ๑,๒,๓,๔,๕,๖,๗....๑๐๐,๐๐๐ ตลอดสังวัฏฏ์ทุกปี</p> <p>๙. ตถาคตเห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจืดกำลังเกิด ทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง รูปงามและไม่งาม เกิดดีและไม่ดีด้วยตาทิพย์</p> <p>๑๐. ตถาคตทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญา วิมุตติ อันไม่มีอาสวะ</p>	<p>๗. ต้องรู้คะแนนนิยมว่าคงอยู่ ลดลงอย่างไร เท่าไหร่</p> <p>๘. ต้องสำรวจความคิดเห็นโดยการทำโพลหรือประชามติ</p> <p>๙. ต้องเป็นนักสังเกต เมื่อเห็นนักการเมืองรุ่นน้องแสดงความคิดเห็น หรือแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ย่อมอาศัยประสบการณ์มาทำนาย หรือบอกสอนได้</p> <p>๑๐. ต้องหมั่นศึกษาหาความรู้จนสร้างตนให้เป็นองค์แห่งความรู้</p>

เวสารัชชญาณ ญาณเป็นเหตุให้แก้ลวกกล้า ๔ ประการที่พระพุทธองค์ทรงมีแล้วทำให้มีฐานะองอาจ บันลือสีหนาทประกาศพรหมจักรในบริษัท คือ

๑. สัมมาสัมพุทธะ	คือรู้ชอบเอง
๒. เป็นพระชินาสพ	คือปฏิบัติแล้วบรรลุตามได้แล้ว
๓. ไม่เป็นอันตรายกรรม	คือบริสุทธิ์และตรวจสอบได้
๔. ธรรมที่แสดงมีประโยชน์	คือมีเป้าหมายชัดเจน

๒.๔.๓ องค์การ (Organization)

คำว่า “องค์การ” เป็นการรวบรวมการทำงานของคน เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมาย หรือเป็นระบบการบริหารจัดการที่มีการออกแบบและดำเนินงานเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง องค์การประกอบด้วยบุคคลที่มีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น องค์การจะเกิดขึ้นเมื่อบุคคลมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ความสำคัญของทรัพยากรมนุษย์^{๑๖} พระมหาศรีบรตกร ธีรธมโม^{๑๗} ได้กล่าวถึงองค์การในมหาสิหนาทสูตรว่า ในมหาสิหนาทสูตรนี้ หากจะเทียบเคียงแนวคิดเรื่องของการจัดองค์การแล้ว จะเห็นถึงความคล้ายคลึงกันอยู่ไม่น้อย

คำว่า “บริษัท” คือ กลุ่ม หมู่ คณะ หรือการรวมกันของหมู่ชน ดังพระดำรัสว่า “สารีบุตร กำลังของตถาคต ๑๐ ประการนี้ ที่ตถาคตมีแล้ว”

เป็นเหตุให้บัญญัติฐานะที่องอาจบันลือสีหนาท ประกาศพรหมจักรในบริษัทและคำว่า บริษัทในพระสูตรนี้ก็ไม่เป็นอะไรไปมากกว่ากลุ่มชนที่มีกรรม-พฤติกรรม-วิบากกรรม ที่แตกต่างกันไป ซึ่งไม่ใช่องค์การในลักษณะของระบบที่ถือว่า องค์การเป็นระบบสังคมที่ประกอบไปด้วยระบบย่อย ๆ หรือส่วนประกอบต่าง เช่น มีวัตถุประสงค์ กิจกรรมหรืองานที่ต้องทำในองค์กร โครงสร้าง คนที่ทำงาน

^{๑๖} ศิริวรรณ เสรีรัตน์, รศ. และคณะ. **ทฤษฎีองค์การ : ฉบับมาตรฐาน**. (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสาร, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒.

^{๑๗} พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรตกร ธีรธมโม). **ทฤษฎีรัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก**. หน้า ๗๘ - ๘๓.

ทรัพยากร เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม เช่น อิทธิพลทางการเมือง เป็นต้น แต่ก็พอจะสงเคราะห์ได้กับ หลักการบริหารงานที่มีประสิทธิภาพ ดังนี้

๑) รัฐประศาสนศาสตร์ในพระสูตร (POSDCoRB) เมื่อจะศึกษาเปรียบเทียบรัฐประศาสนศาสตร์ หรือ การบริหารรัฐกิจ กับพระสูตร มีความหมายที่ไม่ตรงประเด็นเลยทีเดียวเพราะ การบริหารและการจัดองค์กรนั้นจะมองดูรูปแบบในพระพุทธานุศาสนาน่าที่กว้างกว่าความหมายในหลักวิชาการทางตะวันตกเป็นอย่างมาก หากแต่การศึกษาเปรียบเทียบเพื่อให้เกิดการบูรณาการด้วยกรอบความคิดที่กว้างกว่าก็จะเป็นประโยชน์อยู่มากทีเดียว ดังจะอธิบายต่อไป

P = Planning หมายถึง การวางแผน คือเมื่อลงมือทำอะไรต้องรู้ผลของกรรมหรือนโยบายนั้นด้วย เช่น เมื่อกรรมดี วิกากรรม หรือผลแห่งการปฏิบัติก็จะดีไปด้วย พระองค์ทรงตรัสว่า “ตถาคตรู้ชัดวิบากแห่งการยึดถือกรรมที่เป็นทั้งอดีต อนาคต และปัจจุบันโดยฐานะ โดยเหตุตามความเป็นจริง” หรือทรงตรัสว่า “ตถาคตรู้ชัดปฏิบัติพาที่ให้ถึงภูมิทั้งปวงตามความเป็นจริงนั้นแสดงถึง วิสัยทัศน์ของนักบริหารที่มองปัญหาอุปสรรคและวิธีการแก้ไขเพื่อให้บรรลุถึง” จุดมุ่งหมายขององค์การได้ด้วยเหตุนี้เองพระพุทธเจ้าจึงได้ทรงใคร่ครวญวางแผนก่อนที่จะตรัสพระสูตรนี้

O = Organizing หมายถึง การจัดองค์กร ในพระพุทธานุศาสนามีพุทธบริษัท ๔ อันประกอบไปด้วยภิกษุบริษัท ภิกษุณีบริษัท อุบาสกบริษัท และอุบาสิกาบริษัท การที่พระองค์เสด็จไปโปรดเวไนยสัตว์ต่าง ๆ ก็ได้บริษัทมากขึ้น จึงได้จัดองค์กรที่เรียกว่า “พุทธศาสนา” ขึ้นมา แม้แต่ องค์การสงฆ์ที่เป็นองค์กรย่อยที่พระพุทธองค์ทรงใช้บริหารเพื่อเป็น แบบจำลอง ก็ทรงบริหารจัดการที่ดีเลิศ

S = Staffing หมายถึง คณะผู้ร่วมงาน รวมไปถึงการจัดวางสายงานด้วย ซึ่งในพุทธประวัติพระองค์ได้ส่งพระภิกษุออกไปประกาศพระศาสนาไม่ให้ไปพร้อมกัน ๒ รูปในทางเดียว และพระองค์ทรงเข้าใจถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลด้วยว่าจะ put the right man in the right job อย่างไร เช่นใครถนัดงานด้านไหน ก็ทรงยกย่องเชิดชูเป็นเอตทัคคะในด้านนั้น ๆ เช่น พระสารีบุตรเถระ เป็นผู้เลิศทางด้านปัญญา พระมหาโมคคัลลานเถระ เป็นผู้เลิศทางด้าน มีฤทธิ์ เป็นต้น

D = Directing หมายถึง การสั่งการ พระพุทธเจ้าทรงทราบถึงความพร้อมและไม่พร้อมของบุคคลว่าใครควรจะตรัสสอนเรื่องอะไรก่อนหลัง เช่น สามเณรเสฏฐะและภราทวาเชะ เกียงกันในเรื่องต่าง ๆ พระองค์จะวินิจฉัยสั่งการ หรือแม้แต่พระจุลกะที่พี่ชายให้ทองคำไม่ได้ คิดที่จะลี้ก พระพุทธองค์ก็ทรงให้หนึ่งบริกรรมลูบผ้าขาว หรืออย่างพระจักขุบาลที่เหยียบสัตว์ตายเพราะตาบอด เป็นต้น จึงทรงตรัสว่า “ตถาคตรู้ชัดว่าสัตว์เหล่าอื่น และบุคคลเหล่าอื่นมีอินทรีย์แก่กล้า และอินทรีย์อ่อนตามความเป็นจริง”

Co = Coordinating หมายถึง การประสานงาน หรือการสร้างสามัคคี เช่น พระองค์ทรงประสานความร่วมมือระหว่างคณะพระวินัยธร กับพระธรรมที่พิพาทกันเรื่องวินัยเล็ก ๆ น้อย ๆ หรือ การพิพาทเรื่องการแบ่งน้ำจากแม่น้ำโรหิณีระหว่างพระประยูรญาติทั้งสองฝ่าย เป็นต้น

R = Reporting หมายถึง การทำรายงาน เมื่อเกิดเหตุในสังคมและองค์กร พระองค์จะทรงเรียกประชุมเพื่อแจ้งรายงานแก่คณะสงฆ์ เช่น กรณีวัสสการพราหมณ์ทูลถามเรื่องความมั่นคง พระองค์ก็ทรงตรัสเรียกประชุมสงฆ์ในเขตเมืองมาตรัสอธิษฐานโดยทรงเน้นเรื่องความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือพระอานนท์ขอพร ๘ ประการมีข้อหนึ่งถ้าพระอานนท์ไม่ได้ตามเสด็จไป

พระองค์ก็ทรงกลับมาตรัสธรรมเรื่องนั้น ๆ ให้กับพระอานนท์ หรือภิกษุละเมียดศีล ก็สืบสวน ลงโทษ ปรับอบัติแล้วแจ้งให้สงฆ์ทราบ เป็นต้น

B = Budgeting หมายถึง การทำงานประมาณ งบประมาณ หรือว่าต้นทุน พระพุทธเจ้าไม่ได้ใช้งบประมาณในรูปของเงินงบประมาณ แต่พระองค์มีต้นทุนทางสังคมสูงมากคือเรื่องของศีล-สมาธิ-ปัญญา อันเป็นอริยทรัพย์ ก็สามารถบริหารจัดการได้ แต่ถ้าจะเทียบเคียงแหล่งทุนของพระพุทธศาสนาในสมัยนั้นก็มามากมาย เช่น กษัตริย์ผู้นำ อย่างพระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าประเสนทิโกศล พระเจ้าอชาตศัตรู ฯลฯ พราหมณ์มหาศาล อย่างอนาถบิณฑิกเศรษฐี นางวิสาขา เป็นต้น

๒) การจัดองค์กรทางสังคม (Communalism) ในพระสูตรนี้ เราจะเห็น พระพุทธองค์จัดระบบองค์กร หรือกลุ่มผลประโยชน์ ไว้ในหลากหลายรูปแบบ จัดโดยอาศัยอาชีพบาง กำเนิดบ้าง หรือคติที่ไปบ้าง ก็ได้เพื่อให้สามารถปรับใช้ ยืดหยุ่นต่อระบบกลุ่มองค์กรนั้น ๆ เช่น

ก. การจัดระบบองค์กรโดยอาศัยกลุ่มชน หรืออาชีพ ๘ ประการ คือ

กลุ่มชัตติยบริษัท	พวกผู้ปกครอง นักการเมือง
กลุ่มพราหมณ์บริษัท	พวกครูอาจารย์ มีอาชีพทางการศึกษา
กลุ่มคหบดีบริษัท	พวกพ่อค้าทำงานทางด้านเศรษฐกิจ
กลุ่มสมณะบริษัท	พวกนักบวช
กลุ่มจาทุมหาราชบริษัท	พวกเทพ
กลุ่มดาวดึงส์บริษัท	พวกเทพที่มีพระอินทร์เป็นผู้นำ
กลุ่มมารบริษัท	กลุ่มผู้เป็นมิถิฉาภิภูติ
กลุ่มพรหมบริษัท	กลุ่มของพระพรหม

ข. การจัดระบบองค์กรโดยอาศัยกำเนิด หรือที่มา

๑. กำเนิดอันชชะ	เกิดในไข่
๒. กำเนิดชลาพูชะ	เกิดในครรภ์
๓. กำเนิดสังเสทชะ	เกิดในถ้ำโคลหรือที่ขึ้นแฉะ
๔. กำเนิดโอปปาติกะ	เกิดผุดขึ้น

ค. การจัดระบบองค์กรโดยอาศัยคติ หรือทางไป (เป้าหมาย)

๑. นรก	ทุกข์	ภพภูมิที่ไม่เจริญ
๒. ดิรัจฉาน	ทุกข์	ภพภูมิที่ไปทางขวาง
๓. เปรตวิสัย	ทุกข์	ภพภูมิผู้ละไปแล้ว
๔. มนุษย์	สุคติ	ภพภูมิผู้มีจิตใจสูง
๕. เทวดา	สุคติ	ภพภูมิแห่งเทพ

นอกจากนั้นแล้วยังมีแผนพัฒนาสังคมโดยถือเอาพฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกมาเป็นตัวชี้วัดว่าทำอย่างนี้จะมามีชีวิตไปสู่สิ่งนี้เหมือนกับกำหนดวิสัยทัศน์เอาไว้ เช่น

“เรากำหนดรู้ใจของบุคคลบางคนในโลกนี้ด้วยใจอย่างนี้ว่า “บุคคลผู้ปฏิบัติอย่างนั้น เป็นไปอย่างนั้นและดำเนินทางนั้นแล้ว หลังจากตายแล้วจักไปเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรก”

ต่อมาเราเห็นเขาหลังจากตายแล้วไปเกิดในอบายทุกคติ วินิบาต นรก เสวยทุกขเวทนา โดยส่วนเดียวอันแรงกล้า เผ็ดร้อนด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์”

นอกจากนั้นยังมีการเปรียบเทียบบลกให้เห็นภาพในหนทางไปของสัตว์ต่าง ๆ ว่าถ้ากลุ่มชน หรือองค์กรใดมีแนวคิดอย่างนี้จะได้รับผล และเป้าหมายอย่างไร เป็นต้นว่า

“หลุมถ่านเพลิงลึกมากกว่าช่วงตัวบุรุษเต็มไปด้วยถ่านเพลิงที่ปราศจากเปลวและควัน ลำดับนั้นบุรุษผู้มีร่างกายถูกความร้อนแผดเผา ครอบงำเหน็ดเหนื่อยสะทกสะท้าน หิวกระหาย เติมนมมายังหลุมถ่านเพลิงนั้น โดยหนทางสายเดียวบุรุษผู้มีตาดีเห็นเขาแล้วจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า บุรุษผู้เจริญนี้ปฏิบัติอย่างนี้เป็นไปอย่างนั้น และดำเนินทางนั้นจักมาถึงหลุมถ่านเพลิงนั้นแน่แล” ต่อมาบุรุษผู้มีตาดีนั้นจะพึงเห็นเขาผู้ตกลงในหลุมถ่านเพลิงนั้นเสวยทุกขเวทนาโดยส่วนเดียวอันแรงกล้า เผ็ดร้อน แม้ฉันใด เราก็ฉันนั้นเหมือนกัน กำหนดรู้ใจของบุคคลบางคนในโลกนี้ ด้วยใจอย่างนี้ว่า “บุคคลนี้ปฏิบัติอย่างนั้น เป็นไปอย่างนั้นและดำเนินทางนั้นแล้วหลังจากตายแล้วจักไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ต่อมาเราเห็นเขาหลังจากตายแล้วไปเกิดในอบายทุกคติ วินิบาต นรก เสวยทุกขเวทนา โดยส่วนเดียวอันแรงกล้า เผ็ดร้อน ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์”

และยังได้เปรียบเทียบเปรย หรือชี้ให้เห็นถึงแนวทางปฏิบัติเหมือนมีแผนที่ไว้ในมือ หรือสูตรสำเร็จอื่น ๆ อีก เช่น บุคคลปฏิบัติอย่างนี้ต้องดำเนินไปสู่ไตรจกาน...เปรตวิสัย มนุษย์ภูมิ โลกสวรรค์เป็นลำดับ

๒.๔.๔ แนวนโยบายที่ทรงใช้การสร้างศรัทธา^{๑๔}

นอกจากนั้น พระพุทธองค์ยังชี้ให้เห็นว่าทฤษฎีต่าง ๆ ก็ดีแนวทางต่าง ๆ ก็ดี มิใช่ว่าพระองค์จะปฏิเสธหรือมีอคติว่าผิดแต่ที่พระองค์ทรงรู้ ทราบและเข้าใจเพราะพระองค์ทรงทดสอบทดลองมาด้วยตัวของพระองค์เอง เช่น

พระพุทธองค์เคยเป็นอเจลก คือประพฤดิเปลือยกายทำตัวเป็นผู้ไม่มีมารยาท เลียมมือ เขาเชิญให้ไปรับอาหารก็ไม่ไปเขาเชิญให้หยุดรับอาหารก็ไม่หยุด ฯลฯ ไม่กินปลา ไม่กินเนื้อ ไม่ดื่มสุรา เมรัย รับอาหารในเรือนหลังเดียว ยังชีพด้วยข้าวคำเดียว รับอาหารบนเรือน ๒ หลัง ยังชีพด้วยข้าว ๒ คำ ฯลฯ รับอาหารในเรือน ๗ หลัง ยังชีพด้วยข้าว ๗ คำ เป็นต้น ก็ไม่สามารถบรรลุธรรมด้วยการบำเพ็ญตบะหรือจะทรงทำการทดลองทฤษฎี ประพฤดิถือสังเคร้าหมอง การทดลองทฤษฎี ประพฤดิรังเกียจ การทดลองทฤษฎีประพฤดิเป็นผู้สงัด การทดลองทฤษฎีความบริสุทธิ์ได้ด้วยอาหาร การทดลองทฤษฎีความบริสุทธิ์มีได้ด้วยสังสารวัฏฏ์ เป็นต้นพระองค์ก็ไม่ทรงค้นพบเป้าหมายของชีวิต จึงทรงเลิกการทดลองในทฤษฎีเหล่านั้นเสียแล้วพระองค์ทรงใช้นโยบายใหม่ คืออริยมรรคคือ องค์ ๘ นั้นเอง

พระสูตรนี้ เมื่อศึกษาแล้ว ทำให้เห็นแนวคิดการจัดองค์กรแนวพุทธได้อย่างชัดเจน เช่น จัดองค์กรโดยยึดอาชีพ กำเนิด คติ เป็นหลักก็เพื่อทรงสอนให้คนอินเดียในยุคพุทธกาลได้รู้ว่า วรรณะ ๔ ของพราหมณ์นั้นเมื่อเทียบรายละเอียดแล้ว พระพุทธองค์ทรงวิเคราะห์เจาะลึกมากกว่า

^{๑๔} พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรพต ธีระมโม). ทฤษฎีรัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก. หน้า ๘๔.

แม้องค์กรทางโลกจะใช้ POSDCoRB ในการบริหารจัดการ แต่แนวคิดของพระพุทธเจ้าก็เหมาะสมกับสถานการณ์และเหตุการณ์ในยุคสมัยนั้น ๆ ที่เห็นได้ชัดเจนก็คือ การแสดงภาวะผู้นำของพระพุทธเจ้า และการแก้ปัญหาสังคมด้านต่าง ๆ ด้วยพุทธวิธี

๒.๕ เปรียบเทียบการบริหารตามแนวพุทธกับแนวตะวันตก

การเปรียบเทียบการบริหารตามแนวพุทธกับแนวตะวันตก เป็นการนำเสนอแนวคิดของ **ชอผกา วิริยานนท์**^{๑๙} สามารถสรุปได้ดังนี้

๑) รูปแบบการบริหาร การบริหารองค์กรในวิถีของตะวันตกเป็นการบริหารแบบตัวตั้งคือเป็นลำดับชั้นจากเบื้องบนลงสู่เบื้องล่าง มีเจ้านายอยู่เหนือผู้ใต้บังคับบัญชาเป็นชั้น ๆ ไป แต่การบริหารเชิงพุทธ เป็นการกระจายอำนาจในแนวระนาบ กล่าวคือมองว่ามนุษย์ทุกคนในองค์กรเป็นพี่น้องกัน มีศักยภาพใกล้เคียงกันและมีความเท่าเทียมกันในแง่ของความเป็นมนุษย์ แต่ก็มีหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติทุกคน

พระพุทธเจ้าทรงสร้างระบบชุมชนที่เรียกว่า “สังฆะ” ขึ้นมา โดยผู้ที่อยู่ในสังฆะต้องเป็นบุคคลที่เคารพความเป็นมนุษย์ของกันและกัน มีความเท่าเทียมกันในแง่ของ “ศีล” คือความประพฤติดีปฏิบัติชอบ และมีความเท่าเทียมกันในแง่ของ “ทิว” คือการเคารพความคิดเห็นของกันและกัน ขณะเดียวกันก็ต้องปฏิบัติตามข้อปฏิบัติที่เรียกว่า “สิกขาบท” ซึ่งทรงวางไว้ให้ทุกคนในสังฆะได้ปฏิบัติตามเพื่อความดีงามและความเจริญเป็นปึกแผ่นของสังฆะ

มีการยกระดับจิตใจของคนในสังฆะให้ใกล้เคียงกัน มีการกระจายอำนาจโดยให้ทุกคนเคารพและรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ไม่มีเจ้านาย ไม่มีลูกน้อง ทุกคนเสมอภาคในเรื่องของศีลและทิว ซึ่งถ้าในสังฆะมีคนที่แตกต่างกันมากทั้งในแง่ของศีลและทิว สังฆะก็อาจแตกได้ ถ้าใครละเมิดระเบียบวินัย (ศีล) ของสังฆะอย่างรุนแรง ก็ต้องถูกเชิญออกจากสังฆะไป สังฆะจึงจะอยู่ได้

๒) มนุษย์มีเมล็ดพันธุ์ความดี ในองค์กรจะใช้การบริหารแบบพุทธได้ไม่เต็มร้อยเปอร์เซ็นต์แบบที่พระพุทธเจ้าบริหารสังฆะที่ทรงสร้างขึ้นไม่ได้ เพราะองค์กรบริษัทมีวัตถุประสงค์เพื่อผลประโยชน์ทางธุรกิจและการหารายได้ มิใช่เพื่อการดับทุกข์หรือต้องการมรรคผล นิพพาน อย่างสังฆะในแบบของพระพุทธศาสนา แต่ก็จำเป็นต้องมีการบริหารแบบนี้เกิดขึ้นในองค์กรมากกว่าที่จะใช้การบริหารในวิถีตะวันตกอย่างเดียว เพราะในองค์กรบริษัททั้งหลายไม่อาจรับประกันได้ว่าจะได้พนักงานที่ดีและมีความสามารถทุกคน บางคนนิสัยดี ฉลาด ขยัน มีจริยธรรมและสำนึกสูง มีความรับผิดชอบ แต่บางคนนิสัยไม่ดี ต้องคอยแนะนำสั่งสอน เกียจคร้าน มีจริยธรรมและสำนึกต่ำ ขาดความรับผิดชอบ ถึงอย่างนั้นต่อให้เขามีข้อดีหรือจุดที่ไม่ดีในตัวเองอย่างไร เขาก็ยังมีเมล็ดพันธุ์แห่งความเป็นมนุษย์อยู่ในตัว

การบริหารเชิงพุทธให้มองว่า มนุษย์ทุกคนมีความเสมอภาคในแง่ของความเป็นมนุษย์ ทุกคนควรที่จะเคารพในเมล็ดพันธุ์แห่งความดีงามที่มีอยู่ในตัวผู้นั้น ไม่ว่าจะเพื่อนร่วมงาน ผู้บังคับบัญชา หรือผู้ใต้บังคับบัญชา ไม่ควรมองเฉพาะจุดด้อยจุดเสียของคนอื่น แต่ให้มองถึงจุดดีจุดเด่นด้วย ซึ่งการมองอย่างนี้ จะทำให้สามารถมองผู้อื่นในมุมที่กว้างขึ้น

^{๑๙} ข้อมูลออนไลน์ “เป็นผู้บริหารแบบผู้ตื่นรู้” (แหล่งที่มา)

๓) **รับฟังคนอื่นให้มาก** นอกจากมองมนุษย์ทุกคนมีเมล็ดพันธุ์ความดีอยู่ในตัวแล้ว การรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นด้วยการเปิดโอกาสให้เขาได้แสดงผลงานและแสดงออกในเรื่องต่าง ๆ ที่สามารถทำได้ ทั้งให้ความเป็นเพื่อนร่วมโลกและการดูแลจิตใจเขามากขึ้น ก็เป็นวิธีบริหารแนวพุทธวิธีหนึ่ง

๔) **ลดความบ้าอำนาจ** ผู้บริหารควรลดความแข็งกร้าวของการสั่งการอำนาจ ด้วยการจัดการใจของตัวเองเพื่อผ่อนคลายความบ้าอำนาจในฐานะผู้กุมอำนาจในองค์กร ควรใช้อำนาจแต่น้อย และควรที่จะตรวจสอบว่า อำนาจที่ใช้อยู่ นั้น เป็นการใช้ตามสิทธิหน้าที่หรือใช้ตามความบ้าอำนาจในใจเรา โดยการปฏิบัตินั้นจะต้องทำด้วยใจที่ว่าง มิใช่ภายใต้อารมณ์ที่โกรธอยู่

ผู้บริหารต้องไม่ลืมว่า ความสำเร็จในองค์กรจะเกิดขึ้นมาจากผู้บริหารเพียงคนเดียวก็หาไม่ ทุกคนในองค์กรล้วนมีส่วนทำให้องค์กรก้าวไปสู่ความสำเร็จทั้งสิ้น

ฉะนั้นสิ่งที่ผู้บริหารต้องทำก็คือ การพัฒนาจิตใจของตัวเองอยู่เสมอ ต้องรู้เท่าทันอกุศลที่เกิดขึ้นในใจ เรื่องใหญ่ที่สุดคือลดความบ้าอำนาจ ต้องรู้ให้ทันความบ้า แล้วกล้าที่จะบอกกับตัวเองว่า คุณผิดต่อลูกน้องที่ทำผิด ไม่ใช่ลูกน้องผิดแต่คุณก็ผิดเช่นกัน จากนั้นเปลี่ยนวิธีการที่จะปฏิบัติต่อทุกคนในองค์กรให้เหมาะสมถูกต้องถูกระบบและถูกสถานการณ์

กล่าวโดยสรุป การบริหารแนวพุทธ เป็นวิธีการที่มุ่งเน้นความสำคัญของความเป็นมนุษย์ ที่ถือว่าเป็นสัตว์อันประเสริฐกว่าสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ เคารพในความเป็นมนุษย์ และเชื่อว่ามนุษย์มีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองได้ เพราะความเป็นสัตว์สังคมสามารถที่จะพัฒนาตนเองได้ ดังนั้นการมุ่งพัฒนาตนเองได้มีการประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดีงามแล้ว ก็จะสามารถบริหารบุคคล และองค์กรให้บรรลุความสำเร็จได้ในที่สุด

๒.๖ หลักนิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการเปรียบเทียบกับหลักประชาธิปไตย

ถ้าพิจารณากำเนิดของกษัตริย์ตามที่ปรากฏในอัครคัมภีร์สุตตร ก็จะทำให้เห็นว่ากษัตริย์มีอำนาจเพราะประชาชน และประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยอย่างแท้จริง กษัตริย์เป็นเพียงมหาชนสมมติ คือ มหาชนยกขึ้นเพื่อให้ใช้อำนาจนั้น ข้อนี้คงเป็นที่มาของประชาธิปไตยได้ แต่ลำพังการที่ประชาชนมอบอำนาจให้แก่บุคคลใดนั้นยังหาแนบเป็นประชาธิปไตยเสมอไป เพราะในระบบของโรมัน ฮอบส์ อำนาจก็เป็นของประชาชน และประชาชนมอบให้แก่ผู้ปกครองหรืออภิปตย์ แต่ระบบนั้นก็เป็นการสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เพราะอำนาจนั้นอภิปตย์ใช้ได้โดยสิทธิ์ขาด ประชาชนไม่มีสิทธิ์เข้าไปตรวจสอบหรือเรียกเอาอำนาจคืนได้ นั่นคือประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยแต่ประชาชนมิได้มีส่วนแห่งการใช้อำนาจนั้น โดยเฉพาะอำนาจที่แสดงถึงการปกครองตนเองคือ อำนาจนิติบัญญัติ ดังนั้น หากระบบการเมืองในพระพุทธศาสนาเป็นประชาธิปไตยจริงก็ต้องตัดสินได้ด้วยเกณฑ์ข้อนี้ ในอัครคัมภีร์สุตตรจะเห็นได้ว่ากษัตริย์ทรงใช้อำนาจตุลาการ คือ ตัดสินข้อขัดแย้งต่างๆ และอ้างถึงอำนาจอธิปไตยด้วยคือ เป็นผู้ทำให้ประชาชนพอใจ จึงใช้คำเรียกกษัตริย์ว่า “ราชา” แต่อำนาจทั้งสองนั้นก็อยู่ในมือคนคนเดียว ซึ่งไม่ต่างอะไรกับระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ จึงต้องพิจารณาดูอำนาจอีก อำนาจหนึ่งคือ อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจทั้ง ๓ ตามแนวพระพุทธศาสนา มีดังนี้^{๒๐}

^{๒๐}ปรีชา ช่างขวัญยืน, **ทรงสนะทางการเมืองของพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: สยามคัมภีร์สาร, ๒๕๔๐), หน้า ๙๑-๙๔.

๑. ด้านนิติบัญญัติ ในสังคมสงฆ์ มีการบัญญัติพระวินัยเพื่อใช้ปกครองสงฆ์หรือใช้เป็นหลักปฏิบัติของพระภิกษุ แต่พระวินัยนั้นเป็นพุทธบัญญัติทั้งหมดหาใช่สงฆ์หรือผู้แทนของสงฆ์เป็นผู้บัญญัติ อย่างที่รัฐสภาเป็นผู้บัญญัติกฎหมายในระบอบประชาธิปไตยไม่ จุดประสงค์ในการบัญญัติพระวินัยก็เพื่อให้สงฆ์อยู่ร่วมกันด้วยดี พ้นจากมลทินและกิเลสต่างๆ ทำให้ประชาชนเกิดความเลื่อมใสและเป็นเครื่องส่งเสริมการปฏิบัติธรรมดังข้อความว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แล เราจักบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลาย อาศัยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ คือ เพื่อความดีแห่งสงฆ์ ๑ เพื่อความสำราญแห่งสงฆ์ ๑ เพื่อข่มผู้เกื้อยาก ๑ เพื่ออยู่สำราญแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก ๑ เพื่อป้องกันอาสวะอันจักบังเกิดในปัจจุบัน ๑ เพื่อกำจัดอาสวะ อันจักบังเกิดในอนาคต ๑ เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส ๑ เพื่อความเลื่อมใสยิ่งของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว ๑ เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสังฆธรรม ๑ เพื่อถือตามพระวินัย ๑”

๒. ด้านการบริหาร ในสมัยเมื่อยังมีพระสาวกไม่มากนักพระพุทธรองค์ทรงบริหารพระศาสนาด้วยพระองค์เอง โดยมีพระสาวกที่สำคัญ เช่น พระสารีบุตร และพระมหาโมคคัลลานะช่วยแบ่งเบาภาระบ้างตามความจำเป็น ต่อมาเมื่อมีพระสาวกเพิ่มขึ้นและมีผู้ขอเข้าอุปสมบทแก่ผู้เข้ามาขอบวชได้ โดยให้ผู้ขอบวชเปล่ง วาจาถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ครั้นต่อมาเมื่อภิกษุเพิ่มขึ้นอีก ทรงมอบความเป็นใหญ่ให้แก่สงฆ์ในการทำกิจกรรมทั้งปวงของพระพุทธศาสนา เช่น การให้บรรพชาอุปสมบท การกรานกฐิน การกำหนดเขตสีมา การระงับอธิกรณ์ เป็นต้น ซึ่งเท่ากับมอบให้สงฆ์เป็นผู้บริหารงานพระศาสนาตามระเบียบที่ได้ทรงกำหนดไว้นั่นเอง ส่วนการบริหารคณะสงฆ์ในรูปองค์กร เช่น มหาเถรสมาคมนั้นไม่บัญญัติในพระวินัยแต่ก็ได้ชัดพระวินัย

๓. ด้านตุลาการ สถาบันตุลาการทางพระพุทธศาสนามีลักษณะบางอย่างคล้ายกับสถาบันตุลาการทางอาณาจักร มีกฎหรือระเบียบที่สังคมทั่วไปเป็นบรรทัดฐานแห่งการกระทำของบุคคลในสังคม ป้องกันไม่ให้มีการกระทำหรือความประพฤติที่เป็นปฏิปักษ์ต่อความสงบสุขของสังคม ฝ่ายอาณาจักรมีกฎหมายเป็นหลักในการปกครอง ส่วนฝ่ายพุทธจักรมีธรรมวินัยเป็นหลัก ทั้งฝ่ายอาณาจักร และพุทธจักรมีกระบวนการพิจารณาคดีหรืออธิกรณ์ และมีวิธีลงโทษตามโทษานุโทษ แต่ลักษณะการลงโทษตามพระวินัยกับโทษของกฎหมายบ้านเมืองมีข้อแตกต่างกันมาก ความผิดที่ร้ายแรงบางอย่างของบรรพชิต เช่น ความผิดทางเพศ สำหรับฝ่ายอาณาจักรอาจไม่ถือว่าผิด

เมื่อกล่าวโดยสรุป การแบ่งแยกอำนาจออกเป็นสามฝ่ายมีอยู่จริงในพระพุทธศาสนา แต่การแบ่งอำนาจทำนองเดียวกันนี้อยู่ในระบอบการปกครองอื่น ๆ ที่มีใช้ประชาธิปไตย ความเป็นประชาธิปไตยของการแบ่งแยกอำนาจในระบอบประชาธิปไตยนั้นอยู่ที่การคานอำนาจระหว่างกัน เพื่อให้ประชาชนได้รับความปลอดภัยจากรัฐ และควบคุมการปฏิบัติงานของรัฐให้เป็นไปตามกฎหมาย ซึ่งประชาชนเป็นผู้บัญญัติ ลำพังการแบ่งแยกอำนาจจะถือว่าเป็นลักษณะประชาธิปไตยไม่ได้ หากแต่เป็นความจำเป็นทางสังคมที่จะต้องคำนึงถึงกฎเกณฑ์การทำตามกฎเกณฑ์และการตัดสินปัญหาด้วยกฎเกณฑ์ซึ่งเป็นเรื่องที่มีอยู่ทุกสังคมการที่จะตัดสินว่าการแบ่งอำนาจเช่นนี้แสดงความเป็นประชาธิปไตยหรือไม่

การเปรียบเทียบลักษณะการปกครองของฝ่ายอาณาจักรกับฝ่ายพุทธจักรซึ่งมีรูปแบบตามระบอบของประชาธิปไตย ๓ สถาบันหลัก คือ^{๒๑}

๑. สถาบันนิติบัญญัติ ก็คือรัฐสภาที่มีหน้าที่คือตราพระราชบัญญัติโดยวิธีประชุมกันพิจารณาร่างพระราชบัญญัติที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หรือรัฐบาลเสนอเข้าสู่การพิจารณาของสภา ใช้ระบบเสียงส่วนใหญ่เป็นมติในการชี้ขาด พระวินัยเป็นพุทธบัญญัติทั้งหมด ส่วนคณะสงฆ์ไม่มีอำนาจในการบัญญัติ เพียงแต่มีหน้าที่ต้องปฏิบัติตามพระวินัยหรือพุทธบัญญัติ

การตราพระราชบัญญัติ หรือออกกฎหมายของสถาบันนิติบัญญัติมี ๒ ลักษณะ คือ

ก. การตราพระราชบัญญัติ เพื่อป้องกันมิให้มีการกระทำความผิดซ้ำอีก คือเมื่อมีเหตุการณ์เกิดขึ้นแล้ว จึงออกกฎหมาย

ข. การตราพระราชบัญญัติเพื่อป้องกันล่วงหน้า คือเหตุการณ์ที่จะก่อความเสียหายยังไม่เกิดขึ้น แต่คาดว่าจะเกิดขึ้นจึงออกกฎหมายไว้ล่วงหน้า

กฎหมายรัฐธรรมนูญ เป็นกฎหมายหลักหรือกฎหมายสูงสุดของการปกครองในทางโลก ส่วนพระวินัยในพระปาฏิโมกข์ เป็นหลักในการปกครองคณะสงฆ์ พระวินัยแต่ละสิกขาบทมีบทบัญญัติระบุโทษแก่ผู้ละเมิดไว้ แต่กฎหมายรัฐธรรมนูญ ไม่มีบทบัญญัติระบุโทษควบคู่ไปด้วย แต่ไม่ระบุโทษแก่ผู้ละเมิดไว้ในกฎหมายอื่นที่ออกตามความในกฎหมายรัฐธรรมนูญ จึงมีส่วนคล้ายประมวลกฎหมายมากกว่า การแบ่งกฎหมายทางโลกแบ่งเป็น ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ กฎหมายเอกชน กฎหมายมหาชน แต่พระวินัยจะมีลักษณะของกฎหมายเอกชน และกฎหมายมหาชนรวมกันอยู่

อาบัติปาราชิก ถ้าเป็นกฎหมายทางโลกจัดว่าเป็นความผิดทางอาญา ซึ่งละเมิดย่อมมีบทบัญญัติลงโทษตามควรแก่กรณี แต่พุทธบัญญัติทรงปรับอาบัติปาราชิกก็คือการขาดจากความเป็นภิกษุซึ่งจะเข้ามาบวชอีกมิได้ ซึ่งเท่ากับโทษประหารชีวิตนั่นเอง ส่วนเจตนารมณ์ในการบัญญัติกฎหมายและพระวินัย เจตนารมณ์ของการบัญญัติกฎหมายคือเพื่อเป็นหลักการปกครองประเทศ หรือบริหารสังคมให้ดำเนินไปอย่างมีระเบียบและมีความสุขตลอดจนเพื่อให้สังคมเจริญรุ่งเรืองและก้าวหน้าไปได้อย่างไม่ติดขัด อันจะอำนวยให้ปัจเจกบุคคลสามารถดำรงและดำเนินชีวิตไปได้ตามปกติและอย่างมีความสุขตามควรแก่อัตภาพ

จุดประสงค์ที่ทรงบัญญัติพระวินัยคือ

- ๑) เพื่อป้องกันมิให้เป็นคนเหี้ยมโหด
- ๒) เพื่อป้องกันมิให้เป็นคนลวงโลกเลี้ยวซึพ
- ๓) เพื่อป้องกันมิให้เป็นคนดุร้าย
- ๔) เพื่อป้องกันมิให้เป็นคนประพฤติเลวทราม
- ๕) เพื่อป้องกันมิให้เป็นคนประพฤติเสียหาย
- ๖) เพื่อป้องกันมิให้เป็นคนเล่นชุกชุน
- ๗) เพื่อคล้อยตามความนิยมในครั้งนั้น
- ๘) เพื่อให้เป็นธรรมเนียมของภิกษุ

^{๒๑}พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดร ธีรธมโม), ทฤษฎีรัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก, หน้า ๑๔๐-๑๔๑.

สำหรับเจตนารมณ์ของการบัญญัติพระวินัยก็คือ^{๒๒}

- ๑) เพื่อความรับว่าดีงามที่เป็นไปโดยความเห็นชอบร่วมกันของสงฆ์
- ๒) เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์
- ๓) เพื่อกำราบคนหน้าด่านไม่รู้จักอาย
- ๔) เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลอันดีงาม
- ๕) เพื่อปิดกั้นความเสื่อมเสีย ความทุกข์ ความเดือดร้อนที่จะมีในปัจจุบัน
- ๖) เพื่อบำบัดความเสื่อมเสีย ความทุกข์ ความเดือดร้อน อันจะบังเกิดในอนาคต
- ๗) เพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส
- ๘) เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของคนที่เลื่อมใสแล้ว
- ๙) เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม

๑๐) เพื่อส่งเสริมความเป็นระเบียบเรียบร้อย สนับสนุนวินัยให้หนักแน่น (พุทธบัญญัติที่มาในพระปาฏิโมกข์ คือศีล ๒๒๗ ข้อ ส่วนที่มานอกพระปาฏิโมกข์เรียกว่าอภิสมัจจาร หรือ กิริยามารยาทที่ควรประพฤติ) ส่วนการรักษากฎหมายกับการรักษาพระวินัย คือการละเมิด การละเมิดกฎหมายมีอยู่ ๒ ลักษณะคือ ละเมิดเพราะไม่รู้และละเมิดทั้งๆ ที่รู้ การละเมิดพระวินัย มีอยู่ ๒ ลักษณะคือ ละเมิดเพราะเจตนาและละเมิดโดยไม่เจตนา

ในอังคุตตรนิกาย พระพุทธเจ้าทรงแสดงวัตถุประสงค์ของการบัญญัติสิกขาบท เพิ่มอีก ๒ ข้อคือ เพื่อเอื้ออนุเคราะห์แก่คฤหัสถ์ทั้งหลาย และเพื่อตัดรอนฝักฝายของภิกษุผู้มีความปรารถนาชั่วร้าย

จะเห็นได้ว่า วัตถุประสงค์เหล่านี้ แสดงถึงเจตนารมณ์ที่เน้นความดีงามและประโยชน์สุขของสังคมเป็นอย่างมาก และบรรดาบทบัญญัติทั้งหลายในวินัยนั้น เรื่องที่ยืนยันถึงการให้ความสำคัญแก่ส่วนรวมได้ดีที่สุดอย่างหนึ่ง ก็คือบทบัญญัติเกี่ยวกับสังฆกรรมต่างๆ อันได้แก่ การดำเนินกิจการของสงฆ์โดยการร่วมกันคิดร่วมกันพิจารณาของภิกษุทั้งหลายผู้เป็นสมาชิก แต่สังฆกรรมทั้งหลายจะเป็นไปได้ด้วยดีก็เพราะสงฆ์มีความสามัคคี ไม่แตกแยก ข้อนี้จึงเป็นเหตุผลหลักอย่างหนึ่งที่ทำให้พระพุทธเจ้าทรงย้ำความสำคัญของสังฆเภทและสังฆสามัคคี พุทธบัญญัติต่างๆ ก็ล้วนเป็นการแสดงออกถึงเจตนารมณ์ที่เกี่ยวกับประโยชน์สุขและความดีงามของสงฆ์และสังคมทั้งสิ้น

ส่วนขั้นตอนในการบัญญัติพระวินัยนั้น เนื่องจากสิกขาบททั้งหลาย พระผู้มีพระภาคมิได้ทรงบัญญัติไว้ล่วงหน้า เมื่อเกิดเรื่องมิว่าหมองไม่ดีงามขึ้นภายในคณะสงฆ์ พระพุทธองค์จึงจะทรงบัญญัติขึ้น ดังนั้น ทุกสิกขาบทจะมีลำดับขั้นตอน^{๒๓} ดังนี้

- ๑) เมื่อมีเพื่อนภิกษุหรือชาวบ้านตำหนิ ประณามภิกษุผู้เป็นต้นเหตุขึ้น
- ๒) เมื่อภิกษุอื่นประพฤติดีงามทราบเรื่องแล้วกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ
- ๓) พระพุทธองค์รับสั่งให้ประชุมสงฆ์ แล้วตรัสถามภิกษุผู้เป็นต้นเหตุให้รับตามจริง
- ๔) ทรงตำหนิแล้วชี้โทษแห่งการประพฤติดีไม่ดีขึ้นแล้วตรัสอานิสงส์แห่งการสำรวม

^{๒๒}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๔๓๖-๔๓๗.

^{๒๓}พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์, **พุทธบัญญัติ ๒๒๗ เพื่อความเข้าใจวินัยให้ถูกต้อง**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๑.

๕) ทรงบัญญัติสิกขาบท ห้ามมิให้ภิกษุทำอย่างนั้นอีก

ขั้นตอนในการบัญญัติพระวินัย หากเปรียบเทียบกับกฎหมายบ้านเมืองแล้ว เป็นขั้นตอนในการลงโทษผู้กระทำผิด ตั้งแต่กระบวนการดำเนินคดีความของตำรวจ เข้าสู่ศาลเพื่อสืบสวนโจทก์ จำเลย และพยานต่างๆ จากนั้นพระองค์จึงทรงตำหนิผู้กระทำผิด รวมทั้งมีการกล่าวถึงอานิสงส์หรือข้อดีของการประพฤติที่ดีงาม แล้วจึงทรงบัญญัติสิกขาบทตามความผิดนั้น ๆ เพียงแต่กระบวนการของศาล จะตัดสินโดยมีบทลงโทษกำหนดไว้ชัดเจนอยู่แล้ว

๒. สถาบันบริหาร ระยะเวลาแรกทรงจัดการบริหารด้วยพระองค์เอง และทรงมีพระสารีบุตรอัครสาวกเบื้องขวา และพระมหาโมคคัลลานะอัครสาวกเบื้องซ้าย แบ่งเบาภาระระยะหลังทรงมอบความเป็นใหญ่ให้กับคณะสงฆ์ในการทำสังฆกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีอุปสมบท, การกำหนดเขตสีมา กฐิน ปาฏิโมกข์ เป็นต้น มติทางโลกเสี่ยงข้างมาก แต่มติคณะสงฆ์ต้องเป็นเอกฉันท์แม้ภิกษุทุกหัวงเพียง ๑ รูปก็ต้องทบทวนมติใหม่ ทรัพย์สินของสงฆ์ ภิกษุอยู่อาศัยเดียวกันเป็นเจ้าของร่วมกันภิกษุรูปใดรูปหนึ่งจะถือเอาทรัพย์สินเป็นส่วนตัวไม่ได้ เว้นแต่จะได้รับการอนุมัติจากสงฆ์ สงฆ์มีความหมายกว้าง ไม่มีลักษณะแน่นอนตายตัว เช่น ภิกษุในอาวาสหนึ่งประชุมกันทำกิจกรรม ก็เป็นกิจของสงฆ์ ถ้ามี ๑๐๐ วัด สงฆ์ก็มี ๑๐๐ กลุ่ม หรือคณะ (โบราณถือว่าหนึ่งอาวาสก็คือหนึ่งประเทศ หรือองค์หนึ่ง)

๓. สถาบันตุลาการ กระบวนการตุลาการในระบอบการปกครองฝ่ายอาณาจักรเรียกว่า คดี ในทางพระวินัยเรียกว่า อธิกรณ์ คือ เรื่องที่เกิดขึ้นแล้วจะต้องจัดต้องทำ ศาลยุติธรรมทำหน้าที่ วินิจฉัยและพิพากษาอารรถคดีให้สอดคล้องกับกฎหมาย สงฆ์ทำหน้าที่ วินิจฉัยและพิพากษาอารรถคดีให้สอดคล้องกับพระวินัย การทำหน้าที่ของสงฆ์ในการเป็นสถาบันตุลาการเมื่อมีอธิกรณ์เกิดขึ้น ^{๒๔} คือ

๑) วิวาทาธิกรณ์ การวิวาทกันของภิกษุในเรื่องพระธรรมวินัยสงฆ์จะวินิจฉัยว่าฝ่ายไหนผิดฝ่ายไหนถูก เช่น วิวาทกันว่า สิ่งนี้เป็นธรรมเป็นวินัย สิ่งนี้ไม่ใช่ธรรมไม่ใช่วินัย เป็นต้น ดังนั้น สงฆ์พึงระงับด้วยสัมมุขาวินัย และเยภุยยสิกา

๒) อนุวาทาธิกรณ์ การกล่าวโจทก์กันด้วยอาบัติ เช่น การฟ้องร้องกล่าวหาว่าภิกษุต้องอาบัติ ผู้วินิจฉัยพึงใช้หลักสัมมุขาวินัย สติวินัย อมูหวินัย และตัสสปายสิกา ข้อใดข้อหนึ่งเป็นเครื่องตัดสิน

๓) อาปัตตาธิกรณ์ อาบัติที่ภิกษุต้องแล้ว (ได้ทำลงไปแล้ว) การปรับอาบัติ และการแก้ไขตัวให้พ้นจากอาบัติ ด้วยวิธีปลงอาบัติ หรืออยู่กรรม เป็นต้น คณะผู้วินิจฉัยพึงใช้หลัก สัมมุขาวินัย ปฏิญญาตกรณวินัย และติณวัตถการวินัย ข้อใดข้อหนึ่งเป็นเครื่องตัดสิน

๔) กิจจาธิกรณ์ กิจที่เกิดขึ้นที่สงฆ์ต้องทำ ทั้งรับเข้าหมู่ เช่น พิธีอุปสมบท การลงโทษ เช่น นิคหกรรม เป็นต้น กิจจาธิกรณ์นี้ สงฆ์พึงระงับด้วย สัมมุขาวินัย

นอกจากนั้นแล้วถ้าภิกษุรูปใดกระทำผิดพระพุทธองค์จะไต่สวนหาความผิด แล้วจึงตัดสินพิพากษา ถ้าหากสิกขาบท (กฎหมาย) ใดไม่มี ก็ทรงเรียกประชุมสงฆ์แล้วแจ้งเหตุที่เกิดขึ้นและปรับแก้

^{๒๔} พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดรร ธิธมโม), **ทฤษฎีรัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก**, หน้า ๑๔๑ - ๑๔๒.

สิกขาบทนั้นใหม่ (ตรากฎหมายใหม่) การบัญญัติครั้งแรก เรียกว่า มูลบัญญัติ หรือบัญญัติเดิม ส่วนข้อแก้ไขเพิ่มเติมเรียกว่า อนุบัญญัติ^{๒๕}

อธิกรณสมณะ^{๒๖} คือ ธรรมเนียมหรือระงับอธิกรณ สิกขาบทสำหรับระงับอธิกรณ หรือวิธีดำเนินการเพื่อระงับอธิกรณให้เสร็จสิ้นอย่างถูกต้องเหมาะสม มี ๗ อย่างคือ

๑) สัมมุขาวินัย คือ วิธีระงับในที่พร้อมหน้า ต่อหน้า ได้แก่ การระงับอธิกรณในที่พร้อมหน้า ๔ ประการคือ

๑.๑) สังฆสัมมุขตา ภิกษุเข้าประชุมครบองค์สงฆ์

๑.๒) บุคคลสัมมุขตา บุคคลที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้นอยู่พร้อมหน้า

๑.๓) วัตถุสัมมุขตา ยกเรื่องที่เกิดขึ้นขึ้นวินิจฉัย

๑.๔) ธัมมสัมมุขตา และวินัยสัมมุขตา นำเอาหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ตามพระธรรมวินัยมาใช้ปฏิบัติ ได้แก่ วินิจฉัยอุกกรรมอุกวินัย

สัมมุขาวินัยนี้ใช้เป็นเครื่องระงับอธิกรณได้ทุกเรื่อง

๒) สติวินัย คือ วิธีระงับอธิกรณถือสติเป็นหลัก ได้แก่ กิริยาที่สงฆ์สวดประกาศให้สมมติแก่พระอรหันต์ว่าเป็นผู้มีสติเป็นหลัก ได้แก่ กิริยาที่สงฆ์สวดประกาศให้สมมติแก่พระอรหันต์ว่าเป็นผู้มีสติเต็มที่เพื่อระงับอนุวาทาธิกรณที่มีผู้โจทก์ค้านด้วยศีลวิบัติ หมายความว่า จำเลยเป็นพระอรหันต์ สงฆ์เห็นว่าไม่เป็นฐานะที่จำเลยจะทำการล่วงละเมิดตั้งใจทักกล่าวหา จึงสวดกรรมวาจาประกาศความข้อนี้ไว้ เรียกว่า ให้สติวินัยแล้วยกฟ้องของโจทก์เสีย ภายหลังจำเลยจะถูกผู้อื่นโจทก์ด้วยอาบัติอย่างนั้นอีก ก็ไม่ต้องพิจารณาให้อธิกรณระงับด้วยสติวินัย

๓) อมูหหวินัย คือ วิธีตัดสินที่ให้แกภิกษุผู้หายเป็นบ้าแล้ว ได้แก่ กิริยาที่สงฆ์สวดประกาศให้สมมติแกภิกษุผู้หายเป็นบ้าแล้ว เพื่อระงับอนุวาทาธิกรณ อธิบายว่า จำเลยเป็นบ้าทำการล่วงละเมิดอาบัติแม้จะเป็นจริงก็ไม่ต้องอาบัติ เมื่อหายบ้าแล้ว มีผู้โจทก์ด้วยอาบัติระหว่างเป็นบ้านั้นไม่รู้จบ ท่านให้สงฆ์สวดกรรมวาจาประกาศความข้อนี้ไว้เรียกว่า อมูหหวินัย ยกฟ้องของโจทก์เสีย ภายหลังมีผู้โจทก์ด้วยอาบัตินั้นหรืออาบัติเช่นนั้นในคราวที่เป็นบ้า ก็ให้อธิกรณ เป็นอันระงับด้วยอมูหหวินัย

๔) ปฏิญญาตกรณะ คือ วิธีตัดสินโดยปรับโทษตามคำสารภาพ ได้แก่ ปรับอาบัติตามปฏิญญาของจำเลยผู้รับเป็นสัตย์ การแสดงอาบัตินั้นก็จัดเข้าในข้อนี้

๕) เยภุยยสิกา คือ วิธีตัดสินโดยอาศัยเสียงข้างมาก ได้แก่ วิธีตัดสินอธิกรณโดยถือเอาตามคำของคนข้างมาก เช่น วิธีจับสลากเพื่อชี้ข้อผิดถูก ข้างไหนมีภิกษุผู้ร่วมพิจารณาลงความเห็นมากกว่า ก็ถือเอาพวกข้างนั้น เป็นวิธีอย่างเดียวกับการเลือกตั้งคะแนนเสียงของทางโลก

๖) ตัสสปาปิยสิกา คือ วิธีตัดสินโดยปรับโทษแก่ผู้ทำความผิดเป็นกรรมอันสงฆ์พึงทำ เพราะความที่ภิกษุนั้นเป็นผู้เลวทราม กรรมนี้สงฆ์ทำแกภิกษุผู้เป็นจำเลยอนุวาทาธิกรณ ให้การกลับไปกลับมา เดียวปฏิเสธ เดียวสารภาพ พุทกลบเคลื่อนข้อความที่ถูกชัก พุทมุสาซึ่งหน้า สงฆ์ทำกรรมนี้เป็นการลงโทษตามความผิด แม้ว่าจะไม่รับสารภาพ หรือเพื่อเพิ่มโทษจากอาบัตินั้นที่ต่อ

^{๒๕} พระธรรมปิฎก, นิตติศาสตร์แนวพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๑), หน้า ๖๘.

^{๒๖} พระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์, พุทธบัญญัติ ๒๒๗ เพื่อความเข้าใจวินัยให้ถูกต้อง, หน้า ๓๙๒-๓๙๔.

๗) ตินวัตถการวินัย คือ ระเบียบวิธีระงับอธิกรณ์ดังกลบไว้ด้วยหญ้า ได้แก่ กิริยาที่ให้ ประนีประนอมกันทั้งสองฝ่าย ไม่ต้องชำระสะสางหาความเดิม เป็นวิธีระงับอาบัติตาทิกรณ์ ที่ใช้ใน เรื่องจะระงับลหุกาบัติที่เกี่ยวกับภิกษุจำนวนมาก ต่างก็ประพฤติน่าสมควรและขัดทอกันเป็นเรื่อง สลับซับซ้อน ขวนให้ทะเลาะวิวาท กล่าวซัดคำล้าเล็กกันไม่มีที่สิ้นสุด จะระงับด้วยวิธีอื่นก็จะเป็นเรื่อง ลูกกลมไป เพราะถ้าจะสืบสวนปรับให้กันและกันแสดงอาบัติก็มีแต่จะทำให้อธิกรณ์รุนแรงยิ่งขึ้นจึง ระงับเสีย ด้วยตินวัตถการวินัย โดยการยกเลิก ไม่สะสางอีก

จากการระงับอธิกรณ์ด้วย “อธิกรณ์สมณะ” ทั้ง ๗ ข้อนี้ สรุปได้ว่า

- ๑) สัมมุขวินัย เป็นวิธีระงับอธิกรณ์ได้ทุกเรื่อง
- ๒) สติวินัย อมูพหวินัย และตัสสปาปิยสิกา เป็นวิธีระงับอธิกรณ์เฉพาะเรื่องที่เป็น อนุวาทาธิกรณ์
- ๓) ปฎิญญาตกรณะ และตินวัตถการวินัย เป็นวิธีระงับอาบัติตาทิกรณ์และอนุวาทา ธิกรณ์
- ๔) เยภุยยสิกา เป็นวิธีระงับวิวาทาธิกรณ์

ส่วนการตัดสินลงโทษ มี ๖ ประการ ดังต่อไปนี้

- ๑) ตัชฌนียกรรม กรรมอันสงฆ์พึงทำแก่ภิกษุอันจะพึงชู่ ได้แก่การตำหนิติเตียน
- ๒) นิยสกรรม กรรมคือการถอดยศ ลดฐานะทางวินัย
- ๓) ปัพพาชฌนียกรรม กรรมอันสงฆ์พึงทำแก่ภิกษุอันจะพึงไล่เสีย คือไล่ออกจากวัด
- ๔) ปฎิสารนียกรรม กรรมอันสงฆ์พึงทำแก่ภิกษุอันจะพึงให้กลับไปคือกลับไปขอโทษ คฤหัสถ์
- ๕) อุกเขปนียกรรม กรรมอันสงฆ์พึงทำแก่ภิกษุอันจะพึงยกเสีย คือการตัดสิทธิชั่วคราว
- ๖) ตัสสปาปิยสิกากรรม กรรมอันสงฆ์ทำด้วยความที่ภิกษุนั้นเป็นผู้ชั่วช้า คือการเพิ่ม

โทษ (อีกกระทง) ในสังคัมภรพชิตนอกจากจะปฏิบัติตามพระวินัยของสังคมตนเองแล้วยังต้องปฏิบัติ ตามกฎหมายของบ้านเมืองอีกด้วย

๒.๗ ระบบกฎหมาย และการลงโทษ

๒.๗.๑ พระวินัย : กฎหมายคณะสงฆ์

หลังจากที่พระพุทธเจ้าได้ออกเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในตอนแรกที่ยังมีพระภิกษุอยู่น้อยอยู่ การปกครองก็ไม่ต้องการเท่าไรนัก สาวกทั้งปวงได้ประพฤติตามปฏิปทาของพระศาสดา และเข้าใจ พระศาสนาทั่วถึง ครั้นภิกษุมีมากขึ้นโดยลำดับกาลและกระจายกันอยู่ ไม่ได้อยู่รวมกันเป็นหมู่เดียวกัน การปกครองก็ต้องการมากขึ้นตามกัน คนเราที่อยู่เป็นหมวดหมู่จะอยู่ตามลำพังไม่ได้เพราะมีอหยาตัย ต่างกัน มีกำลังไม่เท่ากัน ผู้มีอหยาตัยหยาบและมีกำลังมาก ก็จะข่มเหงคนอื่น คนสุขภาพและมีกำลัง น้อย ก็จะอยู่ไม่เป็นสุข เหตุฉะนั้นพระเจ้าแผ่นดินจึงทรงตรากฎหมายขึ้น ห้ามปรามไม่ให้คนประพฤติ ในทางที่ผิด และวางโทษแก่ผู้ล่วงละเมิดไว้ด้วย นอกจากนี้ในหมู่หนึ่งๆเขาก็ยังมีธรรมเนียมสำหรับ ประพฤติอีก เช่นในสกุลผู้ดี เขาก็มีธรรมเนียมสำหรับคนในสกุลนั้น ในหมู่ภิกษุก็จำต้องมีกฎหมายและ ขนบธรรมเนียม สำหรับป้องกันความเสียหายและชักจูงให้ประพฤติงามเหมือนกัน พระศาสดาทรง ตั้งอยู่ในที่เป็นพระธรรมราชาผู้ปกครอง และทรงตั้งอยู่ในที่เป็นสังฆบิดรผู้ดูแลภิกษุสงฆ์ พระองค์จึงได้

ทรงทำหน้าที่ทั้ง ๒ ประการนั้น คือทรงพุทธบัญญัติเพื่อป้องกันความเสียหาย และวางโทษแก่ภิกษุผู้ล่วงละเมิด ด้วยปรับอาบัติหนักบ้าง เบาบ้าง อย่างเดียวกับพระเจ้าแผ่นดินทรงตราพระราชบัญญัติอีกฝ่ายหนึ่งทรงตั้งขนบธรรมเนียมซึ่งเรียกว่า **อภิธมาจาร** เพื่อชักนำความประพฤติของภิกษุสงฆ์ให้ดีงาม ดุจบิดาผู้เป็นใหญ่ในสกุลฝึกปรือบุตรของตนในขนบธรรมเนียมของสกุลฉะนั้น

พระพุทธบัญญัติและอภิธมาจารทั้ง ๒ นี้ รวมเรียกว่า **พระวินัย** พระวินัยนี้ ท่านเปรียบเหมือนด้ายร้อยดอกไม้ อันควบคุมดอกไม้ไว้ไม่ให้กระจัดกระจาย เพราะเหตุรักษาสงฆ์ให้ตั้งอยู่เป็นอันดี อีกอย่างหนึ่งคนที่บวชเป็นภิกษุจากสกุลต่างๆ สูงบ้าง กลางบ้าง ต่ำบ้าง มีพื้นเพต่างกันมาแต่เดิม มีน้ำใจต่างกัน หากจะไม่มีพระวินัยปกครอง หรือไม่ประพฤติตามพระวินัย จะเป็นหมู่ภิกษุที่เลวทรามไม่เป็นที่ตั้งแห่งศรัทธาและเลื่อมใส ถ้าต่างรูปประพฤติตามพระวินัยอยู่แล้ว จะเป็นหมู่ภิกษุที่ดี นำให้เกิดศรัทธาเลื่อมใส^{๒๗}

พระวินัยหรือพุทธบัญญัติ^{๒๘} หมายถึง ข้อที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเกี่ยวกับระเบียบปฏิบัติ ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิต และวิธีดำเนินกิจการต่าง ๆ ของภิกษุสงฆ์และภิกษุณี

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)^{๒๙} ได้กล่าวถึงความหมายอย่างง่าย ๆ ของพระวินัย ออกเป็น ๒ อย่างคือ

ก. การฝึกให้มีความประพฤติและความเป็นอยู่เป็นระเบียบแบบแผน หรือ การบังคับควบคุมตนให้อยู่ในระเบียบแบบแผน รวมทั้งการใช้ระเบียบแบบแผนต่าง ๆ เป็นเครื่องจัดระเบียบความประพฤติ ความเป็นอยู่ของคน และกิจการของหมู่ชน

ข. ระเบียบแบบแผน กฎเกณฑ์ ข้อบังคับต่าง ๆ ที่วางลงไว้เป็นหลักหรือเป็นมาตรฐานสำหรับใช้ฝึกคน หรือใช้บังคับควบคุมคน ตลอดจนเป็นเครื่องจัดระเบียบความประพฤติ ความเป็นอยู่ของคนและกิจการของหมู่ชนให้เรียบร้อยดีงาม

พระวินัย แบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ

๑) อาทิพรหมจริยกาสิกขา หมายถึง หลักการศึกษาอบรมในฝ่ายบพบัญญัติหรือข้อปฏิบัติอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เป็นพุทธอาณา (อำนาจปกครองของพระพุทธเจ้า หรืออำนาจปกครองฝ่ายพุทธจักร) เพื่อป้องกันความประพฤติเสียหายของพระภิกษุ และวางโทษผู้ล่วงละเมิด โดยปรับอาบัติสถานหนักบ้าง เบาบ้าง ตามสมควรแก่ความผิด และให้พระสงฆ์สวดทุกครั้งเดือน เรียกว่า “พระปาฏิโมกข์”

๒) อภิธมาจาริกาสิกขา หมายถึง หลักการศึกษาอบรมในฝ่ายขนบธรรมเนียมเกี่ยวกับมารยาท และความประพฤติความเป็นอยู่อันดีงามของพระภิกษุ อันนำมาซึ่งความเคารพศรัทธาเลื่อมใสของพุทธศาสนิกชน

พระวินัยกำหนดอาบัติไว้ดังนี้

^{๒๗} กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า. **วินัยมุข เล่ม ๑**. (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๘-๙.

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑-๔.

^{๒๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, หน้า ๔๔๙-๔๕๐.

๑) ปาราชิก ๔ เป็นอาบัติหนัก ถ้าภิกษุล่วงละเมิดแล้วต้องขาดจากความเป็นภิกษุ คือ เสพเมถุน ลักทรัพย์มีมูลค่าตั้งแต่ ๕ มาสก (มาตราเงินในครั้งโบราณ ๕ มาสก เป็น ๑ บาท) ขึ้นไป ขำ มนุษย์ และอวดอุตริมนุสธรรมที่ไม่มีในตน

๒) สังฆาติเสส ๑๓ เป็นอาบัติหนักรองจากปาราชิก ต้องอยู่กรรมจึงพ้นได้ แก้ไขได้ เช่น เจตนาทำให้น้ำอสุจิสลัด มีควมกำหนดจับต้องกายหญิง มีความชุนเคื่อง แล้วกล่าวหาภิกษุอื่นด้วย อาบัติปาราชิกไม่มีมูล เป็นต้น

๓) อนียต ๒ คำว่า อนียต แปลว่า ไม่นั่นอน เป็นอาบัติที่ยังไม่นั่นอนระหว่างปาราชิก กับสังฆาติเสสหรือปาจิตตีย์ ซึ่งพระวินัยธรจะต้องวินิจฉัย มี ๒ ข้อคือ ภิกษุหนึ่งในที่ลับตากับหญิงสอง ต่อสอง และภิกษุหนึ่งในที่ลับตากับหญิงสองต่อสอง

๔) นิสัสคียปาจิตตีย์ ๓๐ เป็นอาบัติเบา แก้ไขได้ ด้วยการแสดงหรือการปลงที่เรียกว่า แสดงอาบัติหรือปลงอาบัติ เช่น ภิกษุทรงอดีตเรกจีวร (ผ้าส่วนเกินจากไตรจีวร) ได้เพียง ๑๐ วันเป็นอย่างยิ่ง ถ้าทรงเกิน ๑๐ วันก็อาบัติ ภิกษุรับประเคนเภสัชทั้ง ๕ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อยแล้ว เก็บไว้ฉันได้เพียง ๗ วัน เป็นอย่างยิ่ง ถ้าเก็บไว้เกิน ๗ วันต้องอาบัติ เป็นต้น

๕) ปาจิตตีย์ ๙๒ เป็นอาบัติเบา แก้ไขได้ ด้วยการแสดงหรือการปลง เช่น พุดปด ด่าภิกษุ นิ่งในที่แจ้งกับหญิงสองต่อสอง หลอกภิกษุให้กลัวผี เป็นต้น

๖) ปฎิเทศนียะ ๔ เป็นอาบัติเบา เป็นอาบัติที่จะพึงแสดงคืน เช่น ภิกษุรับของเคี้ยวของฉัน จากมือของภิกษุณีที่มีโชฎฐิตีด้วยมือของตนมาบริโภค เป็นต้น

๗) เสขียวัตถ ๗๕ เป็นวัตรที่ภิกษุ จะต้องศึกษา อันเป็นธรรมเนียมเกี่ยวกับมารยาทที่ภิกษุ พึงสำเหนียกหรือพึงฝึกฝนปฏิบัติ เช่น พึงสำเหนียกว่าเราจักนุ่งห่มให้เรียบร้อย เราจักไม่พุดเสียงดัง เราจักไม่นั่งรัดเข้าในบ้าน เป็นต้น

๒.๗.๒ การลงโทษตามบทบัญญัติของพระวินัย

ระดับโทษของอาบัติในพระวินัย มี ๓ สถาน^{๓๐} คือ

๑) โทษสถานหนัก หรือ ครุโทษ แก้ไขไม่ได้ เรียก “อเตกัจฉา” ได้แก่ อาบัติปาราชิก ภิกษุต้องแล้ว (ล่วงละเมิดแล้ว) ขาดจากความเป็นภิกษุอย่างเดียว จะกลับมาบวชใหม่อีกไม่ได้

๒) โทษสถานกลาง หรือ มัชฌิมโทษ แก้ไขได้ เรียก “สเทกัจฉา” ได้แก่ อาบัติ สังฆาติเสส ภิกษุต้องแล้วต้องอยู่กรรม คือจะต้องอยู่ปริวาสให้ครบตามจำนวนวันที่ปกปิดนับตั้งแต่วันต้องอาบัติ และประพฤติมานต์อีก ๖ ราตรี จึงจะพ้นจากอาบัตินั้นได้

๓) โทษสถานเบา หรือ ลหุโทษ แก้ไขได้ เรียก “สเทกัจฉา” เหมือนข้อ ๒ แต่เบากว่า เพราะเมื่อภิกษุต้องแล้ว เพียงแสดงอาบัติที่ต้องนั้นต่อหน้าภิกษุด้วยกัน ก็พ้นจากอาบัตินั้นได้ อาบัติ เหล่านี้ ได้แก่ ฤทธัจฉัย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทศนียะ ทุกกฎ และทุพภาษิต

โทษของอาบัติจัดประเภทเป็นคู่ ๆ ได้แก่

๑) โทษเกี่ยวกับมีเจตนา และไม่มีเจตนา ได้แก่ สจิตตกะ อาบัติที่เกิดโดยมีเจตนาเป็นเหตุ คือเป็นไปพร้อมกับจิตหรือเจตนา และอจิตตกะ อาบัติที่เกิดโดยไม่มีเจตนาเป็นเหตุ คือไม่คิดจะทำหรือไม่มีเจตนาที่จะทำ

^{๓๐} พระครูกลยาณสิทธิวัฒน์, พุทธบัญญัติ ๒๒๗ เพื่อความเข้าใจวินัยให้ถูกต้อง, หน้า ๕.

๒) โทษของอาบัติในความหมายของอาบัติหนัก อาบัติเบา ได้แก่ ครุกาบัติ คือ อาบัติหนัก มี ๒ ประเภท คือ (๑) ประเภทแก้ไขไม่ได้ เรียกว่า “อเตกัจฉา” ได้แก่ อาบัติปาราชิก (๒) ประเภทแก้ไขได้ เรียกว่า “สเทกัจฉา” ได้แก่ อาบัติสังฆาติเสส และลหุกาบัติ คือ อาบัติเบา แก้ไขได้ด้วยการแสดงอาบัติ นำความผิดของตนมาแสดงให้เพื่อนภิกษุรับทราบ เรียก “สเทกัจฉา” ได้แก่ อาบัติถูกลัจฉัย ปาจิตตีย์ ปาฏิเทสนียะ ทุกกฏ และทุพภาษิต

๓) โทษของอาบัติในความหมายอาบัติชั่วหยาบและไม่ชั่วหยาบ ได้แก่ ทุฏฐุลาบัติ อาบัติชั่วหยาบ ภิกษุไม่ควรประพฤติ ได้แก่อาบัติปาราชิก และสังฆาติเสส แต่ในบางกรณีท่านหมายเอาเฉพาะอาบัติสังฆาติเสส เช่น พุดเกี้ยวหญิง จับต้องกายหญิง และเจตนาทำให้น้ำอสุจิเคลื่อนออกมา เป็นต้น และอทุฏฐุลาบัติ อาบัติไม่ชั่วหยาบ เป็นอาบัติเบา มีโทษเล็กน้อย และกิริยาที่ล่วงละเมิดไม่หยาบคาย เช่น ภิกษุฉันอาหารที่ยังไม่รับประทาน เป็นต้น

๔) โทษของอาบัติในความหมายว่ามีส่วนเหลือ และไม่มีส่วนเหลือ ได้แก่ อนวเสสาบัติ คือ อาบัติที่ไม่มีส่วนเหลือ เมื่อภิกษุต้องแล้วขาดจากความเป็นภิกษุ ได้แก่ อาบัติปาราชิก และสาวเสสาบัติ คืออาบัติที่มีส่วนเหลือ เมื่อภิกษุต้องแล้ว แม้จะมีความผิดต้องโทษ คือเป็นอาบัติแต่ก็ยังคงเป็นภิกษุอยู่ เมื่อแสดงอาบัติแล้ว ก็พ้นจากโทษนั้น ๆ

๕) โทษของอาบัติในความหมายว่า แสดงคืนได้และแสดงคืนไม่ได้ ได้แก่ เทสนาคมนินิ อาบัติที่พ้นได้ด้วยการแสดงคือเปิดเผยความผิดของตน และอทสนาคามินิ อาบัติที่ไม่พ้นได้ด้วยการแสดง

๖) โทษของอาบัติในความหมายว่า ทำคืนได้และทำคืนไม่ได้ ได้แก่ อปฏิกกรรม อาบัติที่ภิกษุต้องแล้วไม่สามารถทำคืนได้ หรือแสดงอาบัติให้หายได้ ต้องขาดจากความเป็นภิกษุ คืออาบัติปาราชิก และสปฏิกรรม อาบัติที่ภิกษุต้องแล้วสามารถทำคืนได้ คือหลุดพ้นจากอาบัตินั้น ๆ ได้

๗) โทษของอาบัติในความหมายว่า ทำเอง และใช้ให้ผู้อื่นทำ ได้แก่ สาณตติกะ อาบัติที่ภิกษุต้องเพราะสั่งผู้อื่นทำ เช่น สั่งให้ผู้อื่นลักทรัพย์ เป็นต้น และอาณตติกะ อาบัติที่ภิกษุต้องเฉพาะที่ตัวเอง ไม่ต้องเพราะสั่งผู้อื่นทำ อาบัติบางสิกขาบท ภิกษุทำเองจึงต้องอาบัติ ใช้ให้บุคคลอื่นทำตนเองไม่ต้องอาบัติ อาบัติบางสิกขาบท ภิกษุทำเองก็ต้องอาบัติ และใช้ให้ผู้อื่นทำก็ต้องอาบัติเช่นกัน

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)^{๓๑} ได้กล่าวถึง วินัยบัญญัติ ในฐานะที่เป็นกฎระเบียบหรือกฎหมายของสังคมไว้อย่างน่าสนใจว่า

“วินัยบัญญัติของสงฆ์มิใช่ศีลในความหมายแคบ ๆ อย่างที่มักเข้าใจกันง่าย ๆ แต่ครอบคลุมเรื่องเกี่ยวกับความเป็นอยู่ทั่ว ๆ ไปที่เรียกว่าชีวิตด้านนอกของภิกษุสงฆ์ทุกแห่ง เริ่มตั้งแต่กำหนดคุณสมบัติ สิทธิ หน้าที่ และวิธีการรับสมาชิกใหม่เข้าสู่ชุมชนคือสงฆ์ การดูแลฝึกอบรมสมาชิกใหม่ การแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ทำกิจการสงฆ์พร้อมด้วยคุณสมบัติและหน้าที่ที่กำหนดให้ ระเบียบเกี่ยวกับการแสวงหา จัดทำ เก็บรักษา แบ่งสรรปัจจัย ๔ เช่น ประเภทต่าง ๆ ของอาหาร ระเบียบการรับและจัดแบ่งส่วนอาหาร การทำจีวรและข้อปฏิบัติเกี่ยวกับจีวร ประเภทของยา การปฏิบัติต่อภิกษุอาพาธ ข้อปฏิบัติของคนไข้และผู้รักษาพยาบาลไข้ การจัดสรรที่อยู่อาศัย ข้อปฏิบัติของผู้อยู่อาศัย ระเบียบการก่อสร้างที่อยู่อาศัย การดำเนินงานและรับผิดชอบในการก่อสร้าง การจัดฝั่งที่อยู่อาศัยของชุมชน

^{๓๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, หน้า ๔๔๘-๔๔๙.

สงฆ์คือวัดว่า พึ่งมีอาคารหรือสิ่งก่อสร้างอย่างใดบ้าง ระเบียบวิธีดำเนินการประชุม การโจทหรือฟ้องคดี ข้อปฏิบัติของโจทก์ จำเลยและผู้วินิจฉัยคดี วิธีดำเนินคดีและตัดสินคดี การลงโทษแบบต่าง ๆ ฯลฯ ว่าโดยสาระ วินัยก็ได้แก่ ระบบแบบแผนทั้งหมดสำหรับหมู่ชนหนึ่ง ที่จะให้หมู่ชนนั้นตั้งอยู่ได้ด้วยดี สามารถมีชีวิตอยู่ตามหลักของตน และสามารถปฏิบัติกิจดำเนินการต่าง ๆ เพื่อเข้าถึงเกี่ยวกับการปกครอง การบริหาร การศาล นิติบัญญัติ การเศรษฐกิจ การศึกษา เป็นต้น ทั้งหมดเท่าที่ชุมชนตลอดถึงประเทศชาติจะตกลงใช้ปฏิบัติเป็นทางการ โดยตราไว้เป็นธรรมนูญ กฎหมาย ประกาศ หรือคำสั่งต่าง ๆ”

๒.๘ ความมีคุณค่าและความเป็นกฎเกณฑ์ทางสังคมของพระวินัย

พระมหาสมจินต์ สมมาปณโณ^{๓๒} กล่าวถึงความมีคุณค่าและความเป็นกฎเกณฑ์ทางสังคมของพระวินัย ไว้ดังนี้

ประการที่ ๑ พระวินัยคืออายุของพระพุทธศาสนา ในคราวก่อนที่จะเริ่มทำปฐมสังคายนา พระมหากัสสปะได้ปรึกษากับพระเถระผู้เข้าร่วมทำสังคายนาแล้วเห็นพ้องต้องกันว่า จะดำเนินชำระสังคายนาพระวินัยก่อน เพราะพระวินัยเป็นอายุของพระพุทธศาสนาพระวินัยจัดว่าเป็นอายุของพระพุทธศาสนา เมื่อพระวินัยยังดำรงอยู่ พระศาสนาชื่อว่ายังดำรงอยู่ ดังนั้น จึงขอสังคายนาพระวินัยก่อน

ประการที่ ๒ พระวินัยเป็นด้ายร้อยเรียงลักษณะนิสัย/พฤติกรรมของคนไว้ในกรอบเดียวกัน พุทธประสงค์ในการประกาศพระศาสนา ในเชิงจริยศาสตร์สังคมมี ๒ ประการ คือ

(๑) กำจัดความคิดแบ่งแยกทางสังคม

(๒) กระตุ้นเตือนให้มนุษย์คำนึงถึงศักดิ์ศรีและคุณค่าภายในตน

พระพุทธองค์ทรงเปิดโอกาสให้ทุกคนเข้ามาในพระพุทธศาสนาได้ ไม่ว่าจะในรูปแบบใด ถ้าประสงค์จะบวชเป็นพระภิกษุ ภิกษุณีก็บวชได้ โดยไม่จำกัดว่าจะเกิดในตระกูลใด วรรณะใด และเมื่อประสงค์จะพัฒนาตนก็มีโอกาสพัฒนาได้เต็มที่ ผู้ใดปฏิบัติ ผู้นั้นย่อมได้รับผลแห่งการปฏิบัติ ไม่มีใครบันดาลให้ใครได้ สุขธิ อสุทธิ ปรจัตต นานโณ อยัญญ วิโสธเย ความบริสุทธิ์ ความไม่บริสุทธิ์เป็นของเฉพาะตน ผู้อื่นจะให้ผู้อื่นบริสุทธิ์ไม่ได้

ด้วยพุทธประสงค์อย่างนี้ จำเป็นต้องมีพระวินัยไว้เป็นกฎเกณฑ์ควบคุมดูแล เพราะธรรมดาคนที่มาจากสังคมหลากหลาย ย่อมมีลักษณะนิสัย และพฤติกรรมต่างกันอยู่แล้ว

ประการที่ ๓ ความมีคุณค่าและความเป็นกฎเกณฑ์ทางสังคมของพระวินัย ที่ชัดเจนอีกประการหนึ่ง เห็นได้จากพุทธประสงค์ ๑๐ ประการในการบัญญัติพระวินัย คือ เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์ เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์ เพื่อข่มบุคคลผู้เก้อยาก เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งภิกษุผู้มีศีลดีงาม เพื่อปิดกั้นอัสวะอันจะบังเกิดในปัจจุบัน เพื่อบำบัดอัสวะอันจะบังเกิดในอนาคต เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว เพื่อความตั้งมั่นแห่งศีลธรรมเพื่อเอื้อเพื่อพระวินัย

^{๓๒} พระมหาสมจินต์ สมมาปณโณ, . เก็บเพชรจากคัมภีร์พระไตรปิฎก. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๗๙-๘๒.

วัตถุประสงค์ทั้ง ๑๐ ข้อนี้ กล่าวโดยสรุปคือ (๑) เพื่อความเรียบร้อยดีงามของสังคมสงฆ์ (๒) เพื่อความสบายใจของสังคมคฤหัสถ์ และ (๓) เพื่อพระพุทธศาสนาโดยตรง

ประเด็นนี้หมายถึง เมื่อมีพระวินัยเป็นเกณฑ์มาตรฐาน ความสามัคคี ความผาสุกย่อมเกิดขึ้น สังคมมีมาตรการในการที่จะตัดสินลงโทษคนผิดชัดเจน กำจัดความเสื่อมเสียที่เกิดขึ้นแล้วในปัจจุบัน และป้องกันความเสื่อมเสียอันจะเกิดในอนาคต ในส่วนของประชาชนคฤหัสถ์ แม้จะไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา แต่เมื่อเห็นภาพการประพฤติปฏิบัติชอบของพระสงฆ์ ย่อมเกิดความเลื่อมใส ส่วนผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาซึ่งมีความเลื่อมใสเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว เมื่อเห็นภาพแห่งการประพฤติปฏิบัติชอบของพระสงฆ์ ย่อมมีความเลื่อมใสมากยิ่งขึ้น อันว่าความเลื่อมใสนี้แหละทำให้จิตใจเย็นสบาย ไม่อึดอัดไม่ขัดเคือง

ประการที่ ๔ พระวินัยสร้างหลักประกันให้บุคคลผู้ปฏิบัติทั้งในปัจจุบันและอนาคต เห็นได้จากที่พระพุทธองค์ตรัสสอนในสังส์ ๕ ประการแห่งความเป็นผู้มีศีล คือ (๑) ได้โภคทรัพย์กองใหญ่ (๒) ชื่อเสียงดีงามจรไป (๓) เป็นผู้อย่างใจในที่ประชุมชน (๔) ไม่หลงตาย คือ ตายไปอย่างมีสติ (๕) เมื่อตายไป ย่อมไปเกิดในสุคติ โลกสวรรค์

ประการที่ ๕ ความเป็นกฎเกณฑ์และควมมีคุณค่าทางสังคมของพระวินัย เห็นได้จากประเด็นต่อไปนี้

คำว่า วินัย ในที่นี้หมายถึงศีล ๒ ส่วน คือ (๑) ศีลที่มาจากพระปาติโมกข์ของภิกษุ ๒๒๗ ข้อ และศีลของภิกษุณี ๓๑๑ ข้อ (๒) ศีลที่มาจากพระปาติโมกข์อีกจำนวนมาก ศีลมีอรรถลักษณะ รส ปัจจุบันฐาน และปทัฐานดังนี้

๑. ลักษณะของศีล คือความเป็นรากฐาน
๒. รสของศีล คือ กำจัดความทุกข์ หรือคุณที่หาโทษมิได้
๓. ปัจจุบันฐานของศีล คือความสะอาด
๔. ปทัฐานของศีล คือ หิริและโอตตปเป

ประเด็นที่ ๑ สังคมแห่งศีลธรรมเป็นสังคมที่มีรากฐานแข็งแกร่ง
ประเด็นที่ ๒ สังคมแห่งศีลธรรมเป็นสังคมที่ไร้ทุกข์โทษ
ประเด็นที่ ๓ สังคมแห่งศีลธรรมเป็นสังคมสะอาด
ประเด็นที่ ๔ สังคมแห่งศีลธรรมเป็นสังคมแห่งความละอายและเกรงกลัวต่อความชั่ว

กล่าวโดยสรุป สังคมต้องมีวินัย วินัยแบ่งตามกลุ่มของผู้ปฏิบัติ มี ๒ อย่าง คือ

๑. อาคาริยวินัย กรอบควบคุมวิถีชีวิต แนวทางประพฤติสำหรับคฤหัสถ์ การกล่าววาจาถึงพระรัตนตรัยว่า พุทธฺ์ สรรณํ คจฺฉามิ ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งที่ระลึก การสมาทานศีล ๕ ศีล ๘ หรือกุศลกรรมบถ ๑ จัดเป็นอาคาริยวินัยหรือวินัยของคฤหัสถ์ ซึ่งเมื่อชายหญิงถือปฏิบัติทั่วถึงกันแล้ว ชื่อว่าเป็นมงคลสูงสุดแก่ชีวิต เพราะเป็นเหตุนำความสงบสุขมาให้ทั้งแก่ตนและแก่หมู่คณะ

๒. อนาคติยวินัย กรอบควบคุมวิถีชีวิต แนวทางประพฤติสำหรับสามเณร สามเณรีสิกขมานา พระภิกษุและภิกษุณี เช่น ศีล ๑ มีเว้นจากการฆ่าสัตว์เป็นข้อต้น เว้นจากการรับทองและเงินเป็นข้อสุดท้าย ปาติโมกข์สังวรศีล อินทริย-สังวรศีล อาชีวะปาริสุทธิศีล และปัจฉยสันนิสิตศีล

พระพุทธเจ้าก่อนจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ตรัสกับพระอานนท์ว่า ธรรมและวินัยที่แสดงไว้ บัญญัติไว้ จักเป็นศาสดาของพวกเธอ เมื่อเราล่วงลับไป

๒.๙ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ เป็นพระราชบัญญัติที่ตราไว้ในพุทธศักราช ๒๕๐๕ และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการปกครองคณะสงฆ์ ดังนี้

๑. กำหนดให้สมเด็จพระสังฆราช ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ ตามมาตรา ๘ ความว่า “สมเด็จพระสังฆราชทรงดำรงตำแหน่งสกลมหาสังฆปริณายก ทรงบัญชาการคณะสงฆ์ และทรงตราพระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช โดยไม่ขัดแย้งกับกฎหมาย พระธรรมวินัยและกฎหมายมหาชน”

๒. กำหนดให้มีมหาเถรสมาคม เป็นคณะกรรมการบริหาร มีองค์ประกอบตามมาตรา ๑๒ ความว่า “มหาเถรสมาคมประกอบด้วยสมเด็จพระสังฆราช ซึ่งทรงดำรงตำแหน่งประธานกรรมการ โดยตำแหน่ง สมเด็จพระราชาคณะทุกรูปเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง และพระราชาคณะ ซึ่งสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งมีจำนวนไม่ต่ำกว่าสี่รูป และไม่เกินแปดรูป เป็นกรรมการ”

๓. กำหนดการปกครองคณะสงฆ์ โดยมีมาตรา ๒๐ กล่าวถึงการจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามกำหนดในกฎหมายมหาชน มาตรา ๒๑ แบ่งการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค ออกเป็น ภาค จังหวัด อำเภอ และตำบล และให้มีพระภิกษุผู้ปกครองตามชั้นตามลำดับดังนี้ (มาตรา ๒๒) เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะตำบล

๔. กำหนดให้มีบทกำหนดโทษ ตามความผิดของพระภิกษุสามเณรที่ละเมิดพระธรรมวินัย โดยมีการกำหนดลงโทษสูงสุดคือสละสมณเพศ

กล่าวโดยสรุป พระวินัย คือ กฎหมายที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นเพื่อป้องกันการละเมิดและการกระทำผิดในครั้งต่อไปของพระภิกษุ จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้า พระองค์ทรงบัญญัติพระวินัยในกรณีที่พระภิกษุรูปนั้น ๆ กระทำผิดที่เป็นสาเหตุให้พระพุทธศาสนาของพระองค์มีหมอง ทำให้พุทธศาสนิกชนขาดศรัทธาที่จะทำนุบำรุง และขาดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาของพระองค์ จึงทรงบัญญัติข้อห้ามไว้เพื่อป้องกันพระภิกษุรูปอื่นที่จะละเมิดและกระทำผิดในอนาคตเช่นนั้นอีก พระองค์จะไม่ทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นบังคับก่อนเหตุการณ์จะเกิดขึ้น จะบัญญัติพระวินัยเพื่อลงโทษพระภิกษุรูปนั้น ๆ หลังกระทำผิดแล้ว เพื่อไม่ให้ภิกษุรูปอื่นยึดถือเป็นเยี่ยงอย่างในการกระทำผิดต่อไป แต่ในยุคต่อมา จนถึงยุคปัจจุบัน การจะควบคุมพระภิกษุ สามเณร ที่ละเมิดพระวินัย โดยอาศัยพระวินัยอย่างเดียวมาควบคุมลงโทษคงไม่เพียงพอ จะต้องอาศัยกฎหมายของบ้านเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กฎหมายปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕ มาควบคุมพฤติกรรมของพระภิกษุที่ละเมิดพระวินัยและกฎหมายต่อไป

คำถามท้ายบท

๑. จงอธิบายหลักนิติบัญญัติ
๒. จงอธิบายหลักตุลาการ
๓. จงอธิบายพุทธวิธีบริหาร
๔. จงอธิบายการบริหารตามแนวมหาสีหนาทสูตร
๕. จงเปรียบเทียบการบริหารตามแนวพุทธกับแนวตะวันตก
๖. จงอธิบายหลักนิติบัญญัติและตุลาการเปรียบเทียบกับหลักประชาธิปไตย
๗. จงอธิบายระบบกฎหมายและการลงโทษ
๘. จงอธิบายความมีคุณค่าและความเป็นกฎเกณฑ์ทางสังคมของพระวินัย
๙. จงอธิบายพระราชบัญญัติคณะสงฆ์

เอกสารอ้างอิง

- กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. สมเด็จพระมหาสมณเจ้า. **วินัยมุข เล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.
- ณัชชาภัทร อุ่นตรงจิตร. **รัฐศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๙.
- ธโรธร ตู๋ทองคำ. “อำนาจนิติบัญญัติและอำนาจบริหาร” ใน **ชุดวิชาการเมืองการปกครองไทย หน่วยที่ ๑๑-๑๕**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๙.
- ประจักษ์ พันธุ์ชูเพชร. **การเมืองการปกครองไทย : มิติทางประวัติศาสตร์ และสถาบันทางการเมือง**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: มายด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๓.
- ปรีชา ช่างขวัญยืน. **ทฤษฎีทางการเมืองของพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: สามัคคีสาส์น, ๒๕๔๐.
- พระครูกล้าปัญญาธิวัฒน์. **พุทธบัญญัติ ๒๒๗ เพื่อความเข้าใจวินัยให้ถูกต้อง**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.
- พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรดร ธิธมโม). **ทฤษฎีรัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. พะเยา: โรงพิมพ์เจริญอักษร, ๒๕๕๐.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **นิติศาสตร์แนวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๑.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ. **เก็บเพชรจากคัมภีร์พระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- สุรพล สุยะพรหม. **การเมืองการปกครองของไทย**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาบรรณาการ, ๒๕๔๘.